

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
ADLİ TIP VE ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Danışman
Prof. Dr. İmdat Elmas

YEŞİL KRİMİNOLOJİ BAĞLAMINDA ÇEVRE SUÇLARINDA
KAMUSAL FARKINDALIK

SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞBA BAYINDIR

İSTANBUL, 2019

İstanbul, 09 Eylül 2019

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
ADLİ TIP ve ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA**

Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin 36. maddesi uyarınca Enstitünüz Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'nın yüksek lisans öğrencisi Tuğba BAYINDIR'ın

"Yeşil Kriminoloji Bağlamında Çevre Suçlarında Kamusal Farkındalık"

Adlı tezi jürimizce tetkik edilmiş ve kendisine tez savunması yaptırılmıştır.

Yukarıda adı geçen tezin ve tez savunmasının kabul edilmesine oy birliğiyle karar verilmiştir.

Prof. Dr. İmdat ELMAS
Jüri Başkanı
Danışman

Prof. Dr. Ümit Naci GÜNDOĞMUŞ
Üye

Doç. Dr. E. Hülya YÜKSELOĞLU

Doç. Dr. Hüseyin ÇAKAN
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Z. Belma GÖLGE
Üye

ÖNSÖZ

Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır.

Öncelikle tez çalışmamın her aşamasında gösterdiği anlayış, hoşgörü ve desteği için tez danışmanım Sayın Prof. Dr. İmdat Elmas' a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazım sürecinde yardımcı olan ve desteği ile rehberlik eden Sayın Dr. Can Çalıcı' ya, araştırmama yardımcı olan Görkem Derin'e teşekkür ederim.

Yüksek lisans öğrenim sürecinde hep yanımda olan ve destekleyen Elif Tunçel ve Ömer Faruk Oktay'a teşekkür ederim.

Son olarak yaşamım ve eğitim hayatım boyunca beni her anlamda destekleyen ve her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
TABLO DİZİNİ.....	IV
GRAFİK DİZİNİ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
1.GİRİŞ VE AMAÇ.....	1
2. GENEL BİLGİLER.....	4
2.1. Doğa, Çevre ve Ekoloji Kavramları	4
2.2 Eski Türklerde ve Türk Mitolojisinde Doğa, Doğaya İlişkin Kültler	5
2.3 Dinlerde Doğa	8
2.4. Bir Hak Olarak Çevre.....	9
2.5. Uluslararası Sözleşmelerde Çevre Hakkı	12
2.5.1. 1972 Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı	14
2.5.2. 1987 Çevre ve Kalkınma Raporu- Bruntland raporu	16
2.5.3. 1994 Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı	17
2.5.4. 1997 Rio + 5: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı	17
2.5.5. 1997 Kyoto Protokolü	18
2.5.6. 1998 Aarhus Sözleşmesi	18
2.5.7. 2002 Rio+10: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı	19
2.5.8. 2012 Rio+20: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı	19
2.5.9. 2015 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi	19
2.6. ANAYASAL HAK OLARAK ÇEVRE HAKKI.....	20

2.6.1. 1982 Anayasası Bağlamında Çevre Hakkı.....	20
2.7. Ceza Hukuku Kapsamında Çevre Suçları	24
2.7.1. Kabahatler Kanununa göre Çevreye İlişkin Kabahatler.....	29
2.8. Kriminoloji	30
2.8.2. Yeşil Kriminolojinin Tarihsel Gelişimi.....	34
2.8.3. Yeşil Kriminolojide Mağdur Yelpazesi	35
2.9. Türkiye’de Çevre Hareketi ve Çevreye İlişkin Kamusal Farkındalık.....	36
2.9.1 Sivil Toplum ve Çevre Hareketi.....	36
2.9.2. Sosyal Medya ve Çevre Hareketi	45
3. GEREÇ VE YÖNTEM	47
3.1 Araştırma Tipi	47
3.2 Evren ve Örneklem.....	47
3.3. Gereç	47
3.4. Veri Analizi	49
4.BULGULAR	50
4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	50
4.2. Katılımcıların anket sorularına verdikleri yanıtlar	52
4.3 Çevreye ilişkin STK’ya üye olma ile demografik değişkenler, çevre bilinci ve tutumu, çevresel tehdit tutumu, çevresel eylem tutumu arasındaki ilişki.....	54
4.4 Çevre ile ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme ile demografik değişkenler, çevre bilinci ve tutumu, çevresel tehdit tutumu, çevresel eylem tutumu arasındaki ilişki...	66
5. TARTIŞMA	80
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	86
7. KAYNAKLAR.....	89
ÖZGEÇMİŞ	99

TABLO DİZİNİ

Tablo-I.a Araştırmanın hipotez tablosu.....	48
Tablo-I.b Araştırmanın örnekleminin demografik özellikleri	50
Tablo-II. Çevre ile ilgili STK üyesi olma ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki.....	54
Tablo-III. Çevre ile ilgili STK üyesi olma ile eğitim düzeyi değişkeni arasındaki ilişki.....	54
Tablo-IV. Çevre ile ilgili STK üyesi olma ile gelir durumu değişkeni arasındaki ilişki.....	55
Tablo-V. Çevre ile ilgili STK üyesi olma ile hane kişi sayısı değişkeni arasındaki ilişki.....	55
Tablo-VI. Çevre ile ilgili STK üyesi olma ile evcil hayvana sahip olma değişkeni arasındaki ilişki.....	56
Tablo-VII. Çevre ile ilgili STK üyesi olup olmama değişkenine göre çevre bilinci ve tutumu arasındaki ilişki	57
Tablo-VIII. Çevre ile ilgili STK üyesi olup olmama değişkenine göre çevresel tehdit tutumu arasındaki ilişki.....	59
Tablo-IV. Çevre ile ilgili STK üyesi olup olmama değişkenine göre yasal düzenlemelere yönelik tutum arasındaki ilişki	61
Tablo-X. Çevre ile ilgili STK üyesi olup olmama değişkenine göre yasal düzenlemelere yönelik tutum arasındaki ilişki.....	62
Tablo-XI. Çevre ile ilgili STK üyesi olup olmama değişkenine göre çevresel eylemler ve çevre bilincine ilişkin tutum arasındaki ilişki.....	64
Tablo-XII. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki.....	66
Tablo-XIII. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre eğitim düzeyi değişkeni arasındaki ilişki.....	66
Tablo-XIV. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre gelir durumu değişkeni arasındaki ilişki.....	67

Tablo-XV. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre hane kişi sayısı değişkeni arasındaki ilişki.....	67
Tablo-XVI. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre evcil hayvana sahip olma değişkeni arasındaki ilişki.....	68
Tablo-XVII. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre çevre ile ilgili STK üyeliği arasındaki ilişki.....	68
Tablo-XVIII. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip edip etmeme değişkenine göre çevre bilinci ve tutumu arasındaki ilişki.....	70
Tablo-XIX. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip edip etmeme değişkenine göre çevresel tehdit tutumu arasındaki ilişki.....	72
Tablo-XX. Sosyal medyada çevresel hesapları takip edip etmeme değişkenine göre yasal düzenlemelere yönelik tutum.....	74
Tablo XXI. Sosyal medyada çevresel hesapları takip edip etmeme değişkenine göre yasal düzenlemelere yönelik tutum	76
Tablo XXII. Sosyal medyada çevresel hesapları takip edip etmeme değişkenine göre çevresel eylemlere ilişkin tutum arasındaki ilişki.....	78

GRAFİK DİZİNİ

Grafik I. Ekolojik denge giderek bozulmaktadır ifadesi dağılımı.....	52
Grafik II. Sokak hayvanlarının kasten öldürülmesi ve yaralanması suç olarak düzenlenmeli ifadesi dağılımı.....	52
Grafik III. Sokak hayvanlarına eziyet (fiziksel, cinsel) suç olarak düzenlenmeli ifadesi dağılımı.....	53

KISALTMALAR

BM	: Birleşmiş Milletler
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirme
ÇEKÜL	: Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizma
HES	: Hidroelektrik Santral
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TAEK	: Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
TEMA	: Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
WWF	: Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wildlife Fund)

ÖZET

Çevre sorunları, insanlığın çevreyi tahakkümü altına almasından itibaren artarak günümüzde geri döndürülemez bir tahribata yol açmıştır. Çevrenin bir hak olarak görülmeye başlamasından itibaren çevre hukuku da bu sorunlara çözüm arayışının bir parçası olmuştur. Çevrenin ceza hukuku konularına dahil edilmesi ile çevresel sorunlar, kriminolojinin de alanına girmiştir. Yeşil kriminoloji ile çevre suç ve cezalarına yeşil bir perspektif getirilerek, çevre sorunlarını çözümü için devlet politikalarının değiştirilmesi, çevresel adalet ve sosyal adaletin sağlanması amaçlanmaktadır.

Çalışmamızda doğa ve çevre kavramları, geçmişte doğaya karşı yaklaşım, çevrenin hak olarak tanınması, uluslararası ve anayasal düzeyde çevreye ilişkin gelişmeler, Türk Ceza Kanunu'nda çevre suçları, yeşil kriminolojinin içeriği ve tarihi, yeşil kriminolojinin mağdur yelpazesi, Türkiye'de çevre hareketi ve sivil toplum, sosyal medyada çevrecilik konularına değinilmiştir. Türkiye'deki çevresel hareketlerden birkaçı üzerinde durulmuş toplumsal olarak çevreyi korumaya ilişkin mücadele, toplumsal tepkiler, sivil toplum hareketi ve çevresel mücadelenin sosyal medyadaki yansıması irdelenmiştir.

Yeşil kriminolojinin teorik çerçevesine dayanarak İstanbul'da yaşayan 18 yaş üstü bireylere yönelik çevreye ilişkin sivil toplum kuruluşlarına üyelik ve sosyal medyada çevreye ilişkin hesapları takip etme durumuna göre çevresel bilinç ve farkındalık, çevresel tehdide ilişkin tutum, yasal düzenlemelere ilişkin farkındalık gözlemlenmiştir.

Araştırmamız sonucunda çevreyle ilişkili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin ve çevreyle ilgili STK üyesi olanların çevre bilincinin daha yüksek olduğu, çevreye dair olumlu davranışları daha çok gerçekleştirdikleri, çevresel tehditlerin farkında oldukları, yasal düzenlemelere ilişkin daha çevresel talepleri olduğu gözlemlenmiştir.

ABSTRACT

Since the beginning of the domination of humanity on the environment, environmental issues have been consistently growing and reached an irrevocable level recently. As of the environment was considered as a right, environmental law has become a part of the solution-seeking to those issues. Being embodied in criminal law has led environmental issues to be considered in the criminology area. Green criminology looks at environmental crimes and penalties from a green perspective and aims to change governments' policies and cause environmental and social justice.

This study concentrates on nature and environment terms, attitudes towards nature in history, considering environment as a right, international and constitutional developments about environment, environmental crimes in Turkish Criminal Code, green criminology's content and history, victim range of green criminology, environmental movement in Turkey, and environmentalism in civil society and social media. The study focuses on some of the environmental movements in Turkey, social campaigns for protecting the environment, social reactions, and representation of civil society movements and environmental campaigns on social media.

Based on green criminology's theoretical framework, the study examines 18 and above years old individuals' environmental awareness, attitudes towards environmental dangers, and awareness of environmental legal regulations in Istanbul in regard to joining non-governmental organizations and following environmental accounts on social media.

The results of the study indicate that individuals who follow environmental social media accounts and are members of non-governmental environmental organisations have a higher awareness of the environment and environmental dangers, develop more positive attitudes towards the environment, and are more demanding to environmental legal regulations.

1.GİRİŞ VE AMAÇ

İnsanlığın varoluşundan beri çevre, insanın hayatta kalması için kullanılmış, endüstri devrimi ve zamanla ortaya çıkan bilimsel ve teknolojik gelişmeler çevre sorunlarının giderek artmasına sebebiyet vermiştir. Bulunduğumuz noktada geri döndürülemez bir çevre felaketi ile karşı karşıya kalmamız an meselesidir. Çevre sorunlarının giderek artması ve varlığımızı etkileyen boyuta ulaşması üçüncü kuşak haklar olarak adlandırılan dayanışma haklarından biri olan çevre hakkını ortaya çıkarmıştır. Çevre Hakkının dayanışma haklarından olması kolektif bir farkındalığın çevre sorunları için önemli olduğunu yansıtmaktadır.

Çevresel sorunlar her ne kadar yerelde başlasa da zaman geçtikçe küresel bir boyut kazanmaktadır. Bu durumda çevrenin hak olarak tanınmasında etkisi olan uluslararası sözleşmeler ve bu sözleşmelerin yaptırımları büyük önem taşımaktadır. Çevreye ilişkin uluslararası sözleşmeler ile birlikte devletlerin yasalarında çevre sorunlarının çözümü, bu sorunların azaltılması yönünde değişiklik yapması gerekmektedir.

Çevre sorunlarının ileride felaket olarak adlandırılacağı çevre ile ilgili araştırma yapan bilim insanları tarafından ortaya konulmuşken çevrenin korunması için öncelikle kolektif bir bilincin sağlanması sonrasında çevre ceza hukukunun etkili bir yöntem olarak kullanılması gerekmektedir.

Bu halde suç bilimi olarak tanımlanan kriminolojinin çevre suçlarına karşı yaklaşımı ve çevre sorunlarının önlenmesinde kriminoloji bağlamında yapılan çalışmalar çevre ceza hukukunun etkin olarak oluşturulmasında önem arz etmektedir.

1990'lı yıllarda çevresel suç araştırmalarına eleştirel ve sürekli bir tanımlama yapmak ve hukuki farkındalık yaratmak için yeşil kriminoloji ortaya çıkmıştır. Kısaca bir ifade ile kriminolojinin bir alt disiplini olarak yeşil kriminoloji; çevre, suç ve çevre zararlarına ilişkin kavramların tanımlanmasını ve siyasal politikayı etkileyip uygulamada buna yönelik düzenlemelerin sağlanmasını amaçlayan yeni bir araştırma alanıdır. İlk kez M. Lynch

tarafından ortaya atılan bu terim Piers Beirne ve Nigel South tarafından düzenlenen Theoretical Criminology dergisinde yeşil kriminoloji ile ilgili özel bir sayının yayımlanmasının ardından yaygın olarak kullanılmıştır (Lynch, 1990; Beirne& South, 2007; Beirne& South, 2013). Siyasal ekonominin neden olduğu çevresel suçları ve çevreye yönelik zarar içeren eylemleri, hayvanlara yönelik suç ve zararları içeren eylemleri, genetik olarak modifiye edilmiş gıdaları, toksik kirliliği, ekolojik zararlı eylemleri, kaçak avlanmayı, hayvan ticaretini, biyolojik çeşitliliği tehdit eden eylemler ve suçlar gibi çevreye ilişkin suç ve zararlı eylemleri ve bunların nedenlerini aydınlatmaya çalışan yeşil kriminoloji, kriminolojinin en yeni alanlarından biridir. Yani yeşil kriminoloji insan odaklı kriminolojinin dışına çıkarak çevresel olarak da suç ve zarar kavramını irdelemektedir (White, 2013). Kavramsal zeminde sadece suçu değil yeşil zararı da incelemektedir. Yeşil kriminoloji çevre sorunlarının çözülmesi için temelde devlet politikalarının ve devlet ekonomi politikalarının değişmesi gerektiğini açıklamaktadır (South ve Brisman, 2017).

Andre Gorz' a göre *“İnsanların, doğaya –özgürce ve inanarak- anlayışla, saygıyla, özenle yaklaşımlarını ve bunun sonucunda bilişsel ve araçsal aklın, nicelleştirici matematik düşüncenin amaçlarını ve haklarını sınırlandırmalarını sağlamaya çalışmak dışında kalıcı çözüm yoktur.”* Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerle birlikte doğal kaynakların tükenmesi ile ekolojik sorunlar baş göstermiş olup bu sorunların giderilmesi ya da en azından azaltılması için kolektif olarak bir mücadeleye ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle bireylerde çevre bilincinin artması, ekolojik duyarlılığın oluşması, bu bilincin oluşması ile birlikte bireylerin çevre sorunları karşısında dayanışması ve eylemselliği, evrensel düzeyde yaptırımları olan uluslararası sözleşmeler, yerel düzeyde buna ilişkin yasal değişiklikler, devletlerin çevre politikalarında ekonomik ve politik arayışlara itilmesi çevreye karşı zararların önlenmesi ve azaltılmasında büyük önem arz etmektedir. Bu konu artık kriminolojinin de alanına

girdiğinden çevresel suç ve zararların önlenmesine yönelik yeşil kriminolojinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda doğa ve çevre kavramları, geçmişte doğaya karşı yaklaşım, çevrenin hak olarak tanınması, uluslararası ve anayasal düzeyde çevreye ilişkin gelişmeler, Türk Ceza Kanunu'nda çevre suçları, yeşil kriminolojinin içeriği, yeşil kriminolojinin mağdur yelpazesi, Türkiye'de çevre hareketi ve sivil toplum, sosyal medyada çevrecilik konularına değinilmiştir. Türkiye'deki çevresel hareketlerden birkaçı üzerinde durulmuş toplumsal olarak çevreyi korumaya ilişkin mücadele, toplumsal tepkiler, sivil toplum hareketi ve çevresel mücadelenin sosyal medyadaki yansıması irdelenmiştir.

Yeşil kriminoloji teorik çerçevesine dayanarak İstanbul'da yaşayan 18 yaş üstü bireylere yönelik çevreye ilişkin sivil toplum kuruluşlarına üyelik ve sosyal medyada çevreye ilişkin hesapları takip etme durumuna göre çevresel bilinç ve duyarlılık, çevresel tehdide ilişkin tutum, yasal düzenlemelere ilişkin farkındalık gözlemlenmiştir.

Çalışmada çevreye ilişkin STK'lara üye olanların olmayanlara göre, çevreye ilişkin sosyal medya hesaplarını takip edenlerin etmeyenlere göre demografik bilgilerinin, çevre bilincinin, çevresel tehdide ve çevresel eylemlere ilişkin tutumlarının, yasal düzenlemelere ilişkin tutumlarının değişiklik gösterdiğine dair hipotezler araştırılmıştır.

Çevreye ilişkin STK'lara üye olanlara göre çevreye ilişkin sosyal medya hesaplarını takip edenlerin çevre bilinci, çevresel tehdit, yasal düzenlemeler ve çevresel eylemlere katılma konularında daha olumlu tutum gösterdikleri sonucuna varılmıştır.

Yeşil kriminoloji ile birlikte çevre bilinç ve duyarlılığının, çevresel tehdide ve yasal düzenlemelere ilişkin tutumların değerlendirilmesi ile nasıl bir çevre ceza hukuku oluşturulması ve çevre suç ve zararlarının nasıl önlenmesi gerektiğine dair görüşlerimiz belirtilmiştir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Doğa, Çevre ve Ekoloji Kavramları

Radkau (2018)' in belirttiği üzere ‘*Doğa için kullanılan Grekçe sözcük -physis- ‘büyüme’ den türetilmiştir*” Doğanın tanımı olarak canlı ve cansız unsurlar bakımından çeşitlilik gösteren bir sistem olduğu bunun yanı sıra insan etkisi olmadan oluşmuş, etkileyen ve etkilenen, değiştiren ve değişebilen, yenilenebilme özelliklerine sahip; kendi mekanizmaları olan, sınırları kesinlik taşımayan açık bir sistem olduğu söylenmiştir (Atasoy, 2006).

Paris’te Doğa Tarihi Müzesinde ve Bilim Fakültesinde profesör olarak çalışan Isidore Geoffroy-Saint-Hilarie 1859 yılında ‘*örgütlenmenizden varlıkların ailelerindeki ve toplumdaki, kendi bütünlüklerindeki ve topluluklarındaki ilişkilerine*’ adanmış yeni bir disiplini tanımlamış, ismini de ‘*etoloji*’ koymuştur (Roussupoulos, 2017). Aynı yıl, Alman biyolog Ernest Haeckel ise ‘*organizmalar ile çevre arasındaki ilişkileri tüm durumları göz önünde bulundurarak en geniş anlamda inceleyen bilim*’ olarak ‘*ekoloji*’ kavramını kullanmış yaklaşık on yıl sonra, Ernest Haeckel, Jena/Almanya’da verdiği bir konferansta daha önce ekoloji kavramı için yaptığı tanımda düzeltmeye gitmiş ve kavramı ‘*doğanın ekonomisi*’ ve ‘*hayvanlarla organik ya da inorganik çevreleri arasındaki hem dostane hem de düşmanca her türlü doğrudan ya da dolaylı teması içeren tüm ilişkilerin araştırılması*’ olarak sunmuştur (Roussupoulos, 2017).

Ekoloji, etimolojik olarak ev, hane anlamına gelen Yunanca “oikos” kelimesinden türetilmiştir. Bu terim günümüzde kullanıldığı biçim ve anlamıyla çevreden farklılaşmaktadır. Cangızbay (2003)’e göre ‘*Eko (oikos)-loji, insanın, içinde varlık kazandığı ve bir parçasını oluşturduğu doğal ortamla(muhit), yani duvarlı-duvarsız her türlü ev’i ile olan ilişkilerini ele alır. Ortam değil de çevre dediğimizde ise, ‘Biz’den çok ‘Başkaları’na, ‘ev’den çok bahçeye, ‘bahçe’den çok kıra, ‘banyo’dan çok havuza, ‘havuz’dan çok göle, ‘göl’den çok denize atıfta bulunmuş oluruz ve bu kelime aracılığıyla kır’dan ormana göl’den Atlantik’e, çocuğumuzdan*

kedimize, kedi'mizden de balinalara ya da kaplumbağalara kaymak daha bir kolaylaşır."

(Dündar, 2014'den akt. Cangızbay, 2013).

Yani ekoloji kavram olarak insanın içinde varlık kazanarak yaşadığı ve bir parçasını oluşturduğu doğal ortamla olan ilişkilerini ele almaktadır. Yine başka bir tanımında da ekoloji canlıların yaşam esaslarını bu halde doğayı korumanın ilkelerini öğreten bir bilim dalı olarak nitelendirilmektedir (Neyişçi, 2002).

Morgil ve Yücel (1998) Çevreyi *"bir canlı organizmayı veya bir canlı topluluğu yaşama süresince etkileyen her türlü, biyotik ve abiyotik (Sosyal, kültürel, tarihsel, iklimsel, fiziksel) faktörlerin tümü"* olarak tanımlanmaktadır.

Keleş ve Hamamcı (1993) *"Genel bir tanımla çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır. Böyle bir açıdan bakılırsa çevrenin kapsamadığı hiçbir alan ve süreç kalmamaktadır."* şeklinde açıklamıştır.

Çevre Kanunu'na göre ise çevre, canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı ifade etmektedir.

2.2 Eski Türklerde ve Türk Mitolojisinde Doğa, Doğaya İlişkin Kültler

Bugün yaşanan çevre ve ekolojik sorunları ve bu sorunlara ilişkin tutumumuzu irdeleyebilmek için öncelikle geçmişte doğaya karşı tutum ve bugünkü doğaya karşı tutumu bilmemiz gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle Eski Türklerde ve Türk mitolojisinde doğanın yeri, Eski Türklerin yaşamında önemli yer tutan doğaya ilişkin kültürlerden birkaçı açıklanacaktır.

Andre Gorz (2017)' a göre *"insanın doğayla ilişkisi doğal değil daima doğru ya da yanlış, metafizik ya da dinsel kavrayışlar üzerine kurulu kültürel bir ilişkidir."* Eski Türklerde ve Türk mitolojisinde doğa kavramı ve bu kavramın kültür içerisindeki yerini incelemek için

öncelikle dine bakmak gerekmektedir. Çünkü kültürün oluşmasında din büyük bir etken olarak görünmektedir.

Türkleri din açısından incelemek gerekirse Şamanizm ve Gök Tanrı Dini öncesinde Totemist, Animist ve Naturist devirlerden geçtikleri ortaya konulmuştur (Yörükhan, 2006). Özellikle Orta Asya'da yer alan Eski Türkler 'in islamiyet dinin kabulünden önce binlerce yıl, doğa varlıklarına tapınmaya inanılan Şamanizm dinine bağlı kaldığı görülmektedir. Eski Çin kaynaklarına bakıldığında ise, Şamanlığın önce Orta Asya Türkleri arasında görüldüğü sonrasında da diğer Türk boyları arasında yayıldığı anlaşılmaktadır (Pamir, 2013). Şamanizmin doğayı ve tabiatı kendine esas alması sebebiyle doğa kavramının eski Türkler için mistik bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Kabak (2018)' e göre *''Doğada canlılık gösteren bazı varlıkların da töze (yani ruha) sahip olduğu inancına dayanan animizm (Yolcu, 2017) inancının da etkili olduğu bu dönemde Türkler, doğada var olan her şeyin bir ruha sahip olduğu ve o ruh incindiği zaman, ruhu inciten kişiye koruyucu iyelerin zarar verdiği inancını günümüze kadar ulaşılmıştır.''*

Pamir (2003)'in bahsettiği üzere *''İbn Fadlan Başkırt Türkleri hakkında bilgi verirken de, onların kış, yaz, yağmur, rüzgar, ağaç (orman), hayvan, insan, su, gece, gündüz, ölüm, gibi varlıkların her biri için tanrılarının bulunduğu ve bu tanrılar içinde de en büyüğünün gökte yaşadığına inandıklarından söz etmektedir. Gezgine göre, Başkırtlar ağaçtan "fallus" kadar bir nesne yapıp onu bir yere asarlar, sefere çıkarken ya da düşmanla karşılaşırken onu öper ve secde ederlerdi. ''*

Yine yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur ki ağaç etrafında beliren inanç neticesinde ağacın kutsal sayıldığı görülmekle birlikte ağacın sevgi ve saygı gördüğü özellikle kam, şamanlık dönemi inanç sistemi içerisinde ağacın oldukça önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır (Özarslan, 2003).

Altın (2018)' de belirtildiği üzere *‘‘Sedat Veyis Örnek (1971b) tarafından hazırlanan Etnoloji Sözlüğü’nde kült, üzere genel olarak yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı şeklinde tanımlanmıştır. ‘‘*

Bu kültlerin hepsi ateş, ocak veya mezar gibi kalıplaşıp gelenekselleşerek kültlere ilişkin davranışların somutlaşması ile maddi kültürleri ortaya çıkarmaktadır, yani maddi kültürlerin ortaya çıkmasında bu kültler önem taşımaktadır (Altın, 2018). Buna örnek olarak demir kültü gösterilebilir ki bu kültürte ölen kişi üzerine bıçak bırakılması bu hayattaki insanın canını alan doğa karşısındaki uyumunu göstermektedir, bu eylem tekrarlanarak söz konusu kültürü meydana getirmiştir (Altın, 2018). Çin kaynaklarından edinilen bilgilerde Orta Asya’da yaşayan Türklerdeki Şamanizmin esasları olarak Gök Tanrı, Güneş, Ay, Yer-Su, Ata ve Ateş, kültürleridir (Pamir, 2013).

Türk inanç sisteminde kutsal olarak görülen ağaçların en önemlileri kayı ve ardıç olarak görülür bunların dışındaysa karaçam, sedir, söğüt, meşe ve akkavak ağaçları kutsal sayılmakla birlikte ayrıca bunların meydana getirdiği ormanlar da kutsal sayılmaktadır, bu da doğanın bir parçası olan ağaçların önemli olduğunu göstermektedir (Özarslan, 2003). Yine ağaç ve orman kültürüne baktığımızda bu kültür ile ilgili inançlar arasında fal ağaçları, uğurlu ve uğursuz sayılan ağaçlar, dertlere derman olan ağaçlar ve bu ağaçlara bağlanan çaputlar görülmektedir (Özarslan, 2003).

Türk mitolojisi incelendiğinde de doğa ve hayvanların önemli bir yer edindiği görülmektedir. Roux (2015)' ta yer aldığı üzere *‘‘Her ne kadar belki de Kaplan bir istisna oluşturuyorsa da hayvanlar hiçbir zaman Tanrı olarak görülmez. Fakat genelde insandan daha yüksek bir konumda yer alır. Çünkü insan, hayvanlara özgü yeteneklerin mükemmeliyetini (uçmak, yüzmek, sezme duygusu) ve dolayısıyla hayvanın üstünlüğünü bilir.’’* Yine hayvanlar kurban olarak ritüellerde de yer almaktadır.

Yukarıda yer alanlardan anlaşıldığı üzere Eski Türklerde doğa kutsal sayılmış ona büyük önem atfedilmiştir.

2.3 Dinlerde Doğa

Doğaya karşı tutumu anlamak için kültürlerde önemli bir yer tutan dinlerde de doğa kavramını ve doğaya karşı yaklaşımı incelemek gerekmektedir. Batılı din tarihçileri ve Müslüman din tarihçileri dinleri farklı şekilde ayırmaktadırlar. Batılı din tarihçilerine baktığımızda dinleri üçe ayırdıklarını bunların da ilkel, milli ve evrensel olduğu görülmekle birlikte Müslüman din tarihçileri dinleri hak (ilahi ya da semavi) ve batıl (ilahi olmayan) dinler olarak ikiye ayırmaktadırlar (Tamer, 2014). Hak dinler olarak da bilinen semavi dinlerde doğayı insana sunulan bir kaynak olarak görmekteyiz (Yıldırım, 2017).

İlahi olmayan dinlere baktığımızda ahimsa öğretisi çevre anlamında önemli bir öğreti olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahimsa canlı varlıklara zarar vermeme anlamına gelmektedir. Feyzioğlu (2011)'nda yer aldığı üzere '*İlahi olmayan dinlerden olan Hinduizm, Budizm ve Caynizm*' deki "*Ahimsa Öğretisi*" *doğanın devamlılığını huzurlu bir şekilde sağlamak ve çevre sorunlarına çözüm getirebilmek için ortaya atılmış bir öğretilerdir. Bu dinlerin, öğretiyi algılamaları ve uygulamaları farklılık gösterse de düşünceler ortaktır.*'

1966 noelinde Lyon White "Ekolojik Krizimizin Tarihi Kökleri" konulu konuşma yapmıştır ve bu konuşma Yahudi-Hristiyan inancının başlangıçlarına ve Eski Ahit'teki "İnsanlar toprağa hükmetmelidir." Emrine dek uzanmıştır (Radkau, 2008).

Kuran'da da farklı yerlerde benzer yönelimler görülmektedir. Bakara suresine baktığımızda İsrailoğulları'ndan bahsederken "Size verdiğim nimeti ve sizi dünyalardan üstün tuttuğumu hatırlayın", yine aynı surede "O, yeryüzünü size bir döşek, göğü de bir bina kıldı. Gökten su indirip onunla size rızık olmak üzere üzümler meydana getirdi." gibi anlatımlar Eski Ahit'teki insanlar toprağa hükmetmelidir düşüncesini anımsatmaktadır. Bunun yanı sıra Araf Suresinde

"Sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçimlikler verdik" sözü de bu şekilde değerlendirilebilir (Keleş ve Hamamcı, 1997; Özerkmen, 2017).

Yahudi kanunu çevre kirliliğine ilişkin birtakım düzenlemeler getirerek su yollarının kirlenmesini, lağım pisliği ve çöpler yoluyla havanın kirlenmesini yasaklamış Tevrat da tabiata saygı duymayı ve hayvanlara insanca muamele edilmesini emretmiştir (Feyzioğlu, 2011).

Hristiyanlar dünyanın rastlantı sonucu oluşmadığına aksine dünyanın Tanrı'nın bir eseri olduğuna inanıp bu nedenle insanlığa önemli sorumluluklar düştüğüne inanmakla birlikte doğaya hükmetme konusu hala tartışılmaktadır (Köylü, 2008; Feyzioğlu, 2011).

Görüldüğü üzere din öğretisi insan kültürünü belirleyen etkenlerden biri olarak dinin insanın çevreden daha üst bir konumda olmasına yardım etmiştir (Özerkmen, s.171). Hemen hemen bütün dinlerde insanın doğayla ilişkisi düzenlenmiş ve insanın doğaya nasıl davranması gerektiği hususu açıklanmış ve insanı doğa ile uyumlu bir yaşama yöneltmiştir (Yıldırım, 2017).

Sonuç olarak Tanrı ilahi dinlerde peygamberler vasıtasıyla insan ve doğa ilişkisinde izlenecek yolları belirtmiş ve bunda insanları doğrudan sorumlu tutmuştur (Feyzioğlu, 2011; Yıldırım, 2017). Dinlerde her ne kadar doğaya saygı duyulması yer almışsa da insanın doğa üzerindeki tahakkümünü pekiştiren doğanın insana sunulan bir kaynak olarak görülmesi düşüncesi de önemli bir yer tutmaktadır.

2.4. Bir Hak Olarak Çevre

İnsanlığın varoluşundan beri, insan hem yaşamını sürdürebilmek adına doğadan yararlanmış hem de doğaya hüküm kurmaya çalışmış bunun sonucunda sınırlı kaynaklara sahip dünyamız kaynakların tükenmesi sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle sanayi toplumuna geçiş,

teknik ve bilimsel ilerlemeler ile birlikte birçok çevre sorunu baş göstermiş bu sorunlar bugünkü kuşağın ve gelecek kuşakların ortak sorunu olarak kabul edilmiştir.

Bu doğal kaynakların tükenmesi ve çevre sorunlarını içeren ekolojik sorunlar sadece insanları değil tüm canlıları da etkilemektedir. Bu halde insan eli ile ortaya çıkan bu sorunlar nedeniyle bu sorunlardan etkilenen tüm canlılar için insanın sorumluluğu olması gerekmektedir.

İnsan haklarına baktığımızda bu kavramının modern anlatılış biçimi aynı zamanda bu kavramın pozitif hukukça metinlerde ifade edilişi 200 yıldan fazla bir döneme, çevre hakkının insan hakkı olarak geçmişine baktığımızda ise yeni bir döneme denk geldiği görülecektir (Kaboğlu, 1992).

İnsan Haklarının gelişimine baktığımızda 17. yüzyılın sonlarından itibaren önemli ilerlemeler kaydedildiği görülecektir. Özkan (2015)'ın bahsettiği üzere *“İnsan haklarının tarihsel gelişim sürecinin üç kuşak olarak sınıflandırılmasında Çek hukukçu Prof. Dr. Karel Vasak 1979'da Strazburg'daki Uluslararası İnsan Hakları Enstitüsünde ilk defa Fransız İhtilali'ndeki üç ana öğeden (liberty, equality, fraternity) esinlenerek insan haklarının üç kuşaktan oluştuğunu söylemiştir. Yani her hak ve özgürlüğün aşamalı halde geliştiği ve her tarihsel etabın belirli bir hak tipine denk geldiği söylenebilir. Vasak' a göre ilk kuşak olan sivil ve siyasal haklar 'liberty (özgürlük)' prensibi üzerine şekillenirken, ikinci kuşak haklar olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklar 'equality (eşitlik)' ve üçüncü kuşak haklara denk gelen dayanışma hakları ise 'fraternity (kardeşlik)' üzerine temellendirilmiştir. Birinci kuşak haklar kişi hakları ve siyasal hakları, ikinci kuşak haklar toplumsal, iktisadi ve kültürel hakları, üçüncü kuşak haklar ise dayanışma haklarını kapsamaktadır.”*

Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını sağlayan çevre hakkı temel bir insan hakkı olan yaşama hakkının uzantısı olarak üçüncü kuşak haklar içerisinde yer almakla birlikte bu hakkın sadece şu an yaşayan kuşakları değil gelecek kuşakları da dahil eden kuşaklar arası niteliği diğer üçüncü kuşak haklar arasından ayrılan temel özelliğidir (Gönüllü, 2014).

1982 BM bünyesinde hazırlanan ‘‘Dayanışma Haklarına İlişkin Uluslararası Üçüncü Paket Ön Tasarısı’’ çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı ve insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı olarak dört özgün hakkı düzenleyerek teknik ve bilimsel ilerlemelerin çevreye ve insanlığa karşı açtığı tehlikelere karşı sadece bugünün insanını değil gelecek kuşakların da korunmasını hedeflemiştir (Dabak, 2015).

Yine Dabak (2015)’ a göre; ‘*‘Konularını evrensel değerlerin oluşturduğu bu yeni haklar, devlet sınırlarının ötesinde tüm insanlar arasında ortak bir “dayanışma” yı ifade eder. Bu kuşakta yer alan dayanışma hakları, birinci ve ikinci kuşak haklardan farklı olarak, toplumda yaşayan herkesin çabalarını birleştirmesini, kamu kurumlarının, bireylerin, toplulukların ve devletin aktif katkısını gerekli kılmaktadır.*’

Çevre hakkı dayanışma haklarının içerisinde yer almakla birlikte dayanışma hakları kuşağını ortaya çıkaran etkenlerin başında insan hakları ve bilim-teknik gelişmeleriyle birlikte ortaya birtakım sorunların çıkması, nükleer devrim neticesinde atom çağına girilmiş olması ve nükleer sonucunun insanoğlunun hayatta kalma sorununun ortaya çıkmış olması yer almaktadır (Kaboğlu,1992).

Yaşama hakkı bütün insan haklarının maddi temelini oluşturmakta bu da onu vazgeçilmez yapmaktadır. Yaşamak hakkı vazgeçilmez olup bütün insan haklarının maddi temelini oluşturmakla birlikte demokratik toplumun istisnai ve geçici biçimde de olsa yer verdiği olağanüstü hallerde bile yaşama hakkı dokunulmaz bir yapıdadır (Gemalmaz, 1987). Yine Gemalmaz (1987)’ a göre ‘*‘Çevre hakkı yaşam hakkının bir türevidir.*’

Çevre hakkı, insanların sağlıklı, temiz ve bozulmamış bir çevrede yaşamalarını güvence altına almakla; barış hakkı, savaşın var olmadığı, terör ve şiddetin, silahlanmanın önlendiği bir ortamda yaşama imkanı sağlamakla; gelişme hakkı, uygarlığın gelişmesiyle ortaya çıkan fırsatlardan tüm topluluğun eşit bir şekilde yararlanmasını sağlama amacıyla, bu hakların devamı niteliğindeki güvenlik, silahsızlanma, kültürel kimliğe saygı, insani yardım, halkların

kendi kaderini tayin gibi haklar, yaşam hakkı toplumsal ve uluslararası bir düzen sağlamayı hedeflemektedir (Kaboğlu,1992).

Çevre hakkı birinci kuşak haklardan olan yaşam hakkı, ikinci kuşak haklardan olan sağlık hakkı ile ilişkili olup birbirini tamamlayıp bütünleştirmekte, bunun aksine mülkiyet hakkı ile çatışma halinde bulunmaktadır (Dadak, 2015).

Gemalmaz (1986)' ya göre ‘*’Çevre hakkının bir İnsan Hakkı olarak dinamik bir boyutu da silahsızlanma olup özellikle nükleer silahlanmaya karşı çıkma biçiminde devinimi ile bütünleşmesidir ki bu da aynı yine bir İnsan Hakkı olan Barış Hakkının, barış içinde yaşama hakkının bir uzantısı olduğunu gösterir.*

Bu ilişkinin kurulması 1950'li yılların sonlarından başlayarak nükleer enerjinin askeri amaçlar dışında kullanılması bununla birlikte bu alandaki teknolojik gelişim ve bu kullanımın risk faktörleri, hukukun da bu alana ilgi duymasına, el atmasına yol açmıştır.’’

Semiz (2014)' e göre *’’çevre hakkının konusunu oluşturan ekolojik açıdan dengeli bir çevre; toprak, su, hava, iklim, bitki örtüsü, biyolojik çeşitlilik, kültür ve tabiat varlıkları başta olmak üzere çevrenin tüm öğelerinin doğal yapılarının korunduğu; kirlilikten uzak tutulduğu bir çevredir.’’*

Çevre hakkının dayanışma hakları içerisinde yer alması kolektif bir çevre bilincinin gelişmesinin çevre hakkının insan hakkı olarak gelişmesi için gerekli olduğunu göstermektedir. Dayanışma hakları bireyin haklarının yanı sıra topluluk hakkının korunması hususunda kolektif bir tutum içermektedir. Aynı zamanda bu hakların öznesini bugün yaşayan bireyler ve toplulukların (Dadak, 2015) yanı sıra gelecek kuşaklar da oluşturmaktadır.

2.5. Uluslararası Sözleşmelerde Çevre Hakkı

Çevre sorunlarında baktığımızda birçok çevre sorunun kökenlerinin yerel düzeyde olduğu ancak zaman geçtikçe, sınırları aşan, bölgesel hale gelen en sonunda da küresel sonuçlara

neden olan bu sorunların tüm insanlık ve gezegeni tehdit ettiği açıkça ortadadır (Turgut, 2014).

Dayanışma hakları arasında yer alan çevre hakkının, çevre sorunlarının sadece bugünün değil yarının da sorunu olması nedeniyle, bugün gerçekleşen eylemler neticesinde oluşacak zararın sonraki bir dönemde de ortaya çıkabilme ihtimali üzerine gelecek nesillerin korunmasını da içermesi gerekmektedir.

Epinfey (2001) ve Kılıç (2001) ‘a baktığımızda ‘*‘Çevreye ilişkin düzenlemelerin uluslararası alanda gelişmesinin başlıca üç nedeni bulunmaktadır;*

1- Çevre, sadece ulusal ya da bölgesel alanda ortaya çıkan bir problem olmayıp, global yapıda karmaşık bir problemdir. Dünyadaki çevre sorunlarının sadece diğer ülkelerle işbirliği yapılarak çözülebileceğinin anlaşılması üzerine, devletler arasında ortak kurallar ve standartlar oluşturma girişimleri artmıştır. Sorunun çözümü için, ülkeler arasında zorunlu bir yakınlaşma söz konusudur.

2- Ekonomik politikalar nedeni ile, dünya ekonomisinin globalleşmesi, devletin yönetim alanındaki yetkisinin daralması çevre-ekonomi ikilemini artırmıştır.

3- Uluslararası alanların yönetimi konusunda, daha önceki uygulamaların yetersiz kalması, yani geleneksel anlayışın çevre sorunlarının çözümünde başarısız olmasıdır.’’

BM şartı 1945’te yürürlüğe girmiş olup başlangıç bölümünde ‘‘gelecek kuşakları korumaya’’ ifadesinin geçmesi büyük önem taşımaktadır (Kaboğlu,1992). Bu noktada ilk defa ‘‘gelecek kuşaklar’’ da bir özne olarak uluslararası sözleşmeye girmiştir.

1965 yılında BM ihtisas kuruluşlarıyla bağlantılı danışma kurulları kurulmuş, 1970 yılında Tabiatın Korunması Hakkında Avrupa Konferansı yapılmıştır.

Uluslararası anlamda çevreye ilişkin önemli düzenlemelere baktığımızda aşağıda yer alan konferans ve bu konferansların sonucunda yapılan sözleşmeler dikkat çekmektedir.

2.5.1. 1972 Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı

1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı düzenlenmiş ve bu konferans sonucunda Stockholm Bildirgesi yayınlanmış olup ilk defa bir insan hakkı olarak çevre hakkı somut ifadesini bulmuş bunun sonucunda çevre hakkı kavramı 1992 Rio Konferansı'nda ve daha sonraki uluslararası belgelerde, ülke anayasalarında ve çevreyle ilgili özel kanunlarda yer almıştır (Dadak, 2015).

Çevre hakkı kavramı ilk defa 1972 yılında Stockholm Bildirgesinde somutlaştırılmıştır. Çevre hakkının uluslararası gelişim sürecinde Türkiye ile birlikte 113 ülkenin katıldığı Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı'nda çevre sorunlarının küreselliğinden bahsedilmiş ve bu konferans sonucu yayımlanan Stockholm bildirgesi büyük ve önemli bir rol oynamış, bir insan hakkı olarak çevre hakkı ilk kez hukuksal değer olarak ifade edilmiş ve tanınmıştır (Dadak, 2015).

1972 yılında İsveç'in Stockholm kentinde düzenlenen "Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı" sonucunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)'in kurulmasına karar verilmiştir.

1972 tarihli Stockholm Bildirisinin devamında kurulan Birleşmiş Milletler (BM) yapısı içerisinde faaliyet gösteren Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) çevre faaliyetlerinin gelişmesinde ve çevre sorunlarının önlenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Kayhan, 2013).

Özdek (1993) ve Kılıç (2001) 'a göre *"Stockholm ile birlikte uluslararası çevre hukukunun ortaya çıkması için gerekli olan süreç başlamıştır."*

Stockholm Konferansı'nda ilan edildiği üzere dünyanın birçok bölgesinde insanın çevresine verdiği zararın gittikçe artan kanıtlarına ilişkin: canlılar, hava, toprak ve suda yüksek boyutlarda kirlilik; biyosferin ekolojik dengesinde arzulanmayan rahatsızlıklar, yenilenemeyen kaynakların azaltılması ve yok edilmesi; yaşam ve çalışma alanlarında insanların fizik, ruhsal ve sosyal sağlığına zararlı büyük eksiklikler tespit edilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde çevre sorunlarının çoğu geri kalmışlığın sonuçlarından kaynaklandığı, kalkınmış ülkelerdeki çevre sorunları genelde sanayiden ve teknolojik ilerlemelerden kaynaklandığı görüşü bildirilmiştir.

Cehalet ve aldırmazlık sonucu bütün yaşamımızın ve refahımızın bağlı olduğu yerküremizin çevresine geriye dönülemez bir biçimde ve devasa boyutlarda zarar verebileceğimiz hususuna değinilmiştir.

Bilimsel, teknolojik ve sosyal ilerlemeler ve üretimdeki artışlarla insanın çevresini iyileştirme kapasitesinin de her geçen gün arttığı söylenip aslında çevre sorunlarına neden olan bilimsel, teknolojik ve sosyal ilerlemelerin çevre sorunlarını da çözmede kullanılabileceğinin üstünde durulmuştur.

Stochkolm Bildirgesi ilke 1’de yer alan ‘‘ İnsan, aynı zamanda, bugünkü ve gelecek kuşaklar için çevreyi koruma ve iyileştirmenin ciddi sorumluluğunu da taşır’’ açıklaması ile ‘‘Gelecek Kuşaklar’’ a ilişkin bir hak koruma kavramı da ortaya çıkmıştır. Bu halde çevre sorunlarının sadece günümüze ilişkin bir sorun olmadığı gelecek kuşakları da etkileyen sonuçları olması nedeniyle gelecek kuşakların haklarını koruma amacı da taşıdığı söylenebilir.

Pallemaertas (1992)’a göre; ‘‘Stockholm Bildirgesi devletlerin, daha iyi bir çevre için dünya insanların arzularını yansıtacak ya da bu arzuların gereklerini yerine getirecek olan, ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiş yükümlülüklerini belirlemek yerine, siyasal ve ahlaki açıdan söz vermelerini yansıtan, bağlayıcılığı olmayan ilkeler bildirgesini yeğledi.

Yine de bağlayıcı olmayan bir belge olmasına karşın, Stockholm Bildirgesi, genellikle çağcıl uluslararası çevre hukukunun temeli olarak ele alınmaktadır. Bazı belirsizliklerine karşın bildirge yalnızca siyasi ve ahlaki bir metin olarak kalmayıp türlü ilkeleri bugün genel uluslararası hukuk içerisinde değerlendirilmeye başlandı; bunların içinde kimileri de devletleri bağlayıcı konuma geldi. Özellikle Stockholm Bildirgesi’nin 21. ilkesi zamanla katı hukuk (hard law) niteliğini kazandı.’’

Stockholm Konferansı'ndan sonra da ülkeler arasındaki sosyal kalkınma ve ekonomik fark giderek artmaya devam etmiş, çevre sorunları artarak devam etmiş, konferans sonucu alınan kararlar uygulamada yer bulmamış, çevreye ilişkin düzenlemelerin ekonomik kalkınma programına dahil edilmesi hakkında çok az bir aşama kaydedilmiştir (Lazol ve diğerleri 2008).

2.5.2. 1987 Çevre ve Kalkınma Raporu- Brundtland raporu

1983 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu kurulmuş bir zaman sonra da çevre ve kalkınmanın ilişkisi kurularak sürdürülebilir kalkınma tanımlanıp, kalkınma sorunlarına çözüm üretme ön plana çıkarılmıştır (Özmehmet, 2008).

1987 yılında Gro Harlem Brundtland tarafından Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu için 'ortak geleceğimiz' raporu yazılmıştır. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'na hazırlanan Brundtland Raporu'nda Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk defa düzenlenerek "Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır.

Brundtland Raporu'nda çevre sorunlarının hızla arttığı bu nedenle ekonomik kalkınma ve ekoloji arasında sıkı ve önemli bağ kurularak ekonomik gelişmenin sürdürülebilir olmasının önemi üzerinde durulup bunu insanlığın kurtuluşu olarak kabul etmiştir (Lazol ve diğerleri, 2008).

Bourdeau (1999)'ya göre, *“Brundtland Raporu, basit bir çevrecilik anlayışının çok ötesinde, rasyonel kaynak kullanımını esas alan ekonomik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır”* (Özmehmet ,2008'den akt. Bourdeau, 1999).

Özmehmet (2008)'de yer aldığı üzere; *“Çevreye uygun ekonominin temel koşulunun “sürdürülebilir kalkınma” olduğunu belirtmektedir. Raporun tüm ülkeler için öngördüğü kalkınma modeli;*

*uzun vadeli, kalıcı bir ekonomik büyüme,
kalkınma ile doğa arasındaki dengeyi koruyan bir ekonomi,
doğayı tüketmeden kullanan uygulamalara dayanan ve dolayısıyla uzun vadede sürdürülebilir
bir ekonomik gelişme olarak özetlenebilmektedir.”*

2.5.3. 1994 Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı

Sürdürülebilir kalkınma kavramı Rio Konferansı ile birlikte zenginleştirilmiş bunun sonucunda bu kavram birçok disiplinin çalışma alanına girmiştir (Lazol ve diğerleri 2008). Rio Konferansında sürdürülebilir bir gelişmeye ulaşma amacı ile çevre, kentleşme, ekonomi ve yönetim belirli alanlarda yapılması gereken faaliyetlerin üzerinde durulmuştur (Lazol ve diğerleri 2008; Bozdoğan, 2005).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1987’de BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından düzenlenen Ortak Geleceğimiz raporuyla geliştirilmiş, 1992’de Gündem 21 ve Rio de Janeiro’da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Zirvesi’ yle kalkınmanın önemli söylemlerinden olmuştur (Özmehmet, 2008’den akt Adams, 2001).

2.5.4. 1997 Rio + 5: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı

1997 yılında New York’ta 1992 Rio Konferansı’nda alınan kararların, geçen süreç içerisinde hangi gelişmelere yol açtığı, gerçekçi kararlar olup olmadığı ve uygulamada yer bulup bulmadığı hususlarını değerlendirmek üzere Rio +5 Zirvesi gerçekleştirilmiştir (Özmehmet, 2008).

Bozdoğan (2005)’ te yer aldığı üzere ’’Forum’un başlıca amaçları şu biçimde belirlenmiştir;
‘‘i.Sürdürülebilir gelişmenin hayata geçirilmesinde önem taşıyan konuları ve başarılı uygulamaları belirlemek.

- ii. *Sürdürülebilir gelişmeyi ilerletecek formel ve enformel yönetim ve işletme sistemlerinin kurulması için ortaklıklar sağlamak, gerekli girişimlerde bulunmak ve öneriler geliştirmek.*
- iv. *Sürdürülebilir gelişmenin küresel düzeyde yürütülmesi konusunda önerilerde bulunmak.*
- vi. *Sivil toplumun örgütlenmesi, yönetim sistemlerinin ve ekonomik girişimlerin yeniden düzenlenmesine yönelik yapısal reformlar konusunda çeşitli girişimlerde bulunmak.*''

2.5.5. 1997 Kyoto Protokolü

Haziran 1992 yılında Rio'da gerçekleştirilen Yerküre Zirvesi ile İklim Değişikliği Çerçeve sözleşmesi düzenlenmiştir. Bu sözleşmenin amacı iklim değişikliğine neden olan sera gazı salınımlarını azaltmaya yönelik devletlerin stratejilerini ve yükümlülüklerini belirleyerek atmosferdeki sera gazı birikimlerini, insanın iklim sistemi üzerindeki tehlikeli etkilerini önleyecek bir düzeyde durdurmaktır (Türkeş, 2002).

Türkeş, Sümer ve Ner (2000)'e göre ''Sözleşmede, ülkelerin ortak fakat farklı sorumlulukları, ulusal ve bölgesel kalkınma öncelikleri, amaçları ve özel koşulları dikkate alınarak, tüm Taraflara insan kaynaklı sera gazı salımlarının azaltılması, iklim değişikliğinin önlenmesi ve etkilerinin azaltılması vb. alanlarda ortak yükümlülükler verilmiştir.''

2.5.6. 1998 Aarhus Sözleşmesi

Aarhus Sözleşmesi 1998 yılında kabul edilmiş olup bu sözleşmede bilgiye erişim hakkı, katılım hakkı ve yargıya başvurma hakkı detaylı ve kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Sözleşme ''Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alınmasına Katılım ve Yargıya Başvuru'' başlığını taşımaktadır.

2.5.7. 2002 Rio+10: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı

Johannesburg Zirvesi olarak da isimlendirilen bu konferansta toplumun her kesimini temsil eden geniş bir katılımın olmasına öncelik verilmiştir (Özmehmet, 2008). 2005' e kadar uygulanmak üzere gelir adaletsizliğinin giderilmesi, enerji kaynaklarının paylaşılması, biyolojik çeşitliliğin korunması, uluslararası sözleşmelerin uygulanmasını sağlamak için kararlar alınmıştır (Özmehmet, 2008'den akt. WSSD,2002).

2.5.8. 2012 Rio+20: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı

Rio+20: BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı 2012 yılında 1992 Rio Konferansı'ndan 20 yıl sonra düzenlenmiş olup UNEP ile ilgili olarak oldukça önemli kararlar alınmış, toplantı sonucunda yayımlanan Rio+20: İstedığımız Gelecek Bildirisi ile UNEP' in önemi gösterilmiş, daha sonra yapılan Genel Kurul toplantısında UNEP' in daha etkin hale gelmesi yönünde karar alınmıştır (Kayhan, 2013).

Çevreye ilişkin olarak oluşturulan ilk uluslararası kurum UNEP çevre sorunlarının mücadelesinde çevre hukukunun geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. (Kayhan, 2013'den akt. Murpey, 2006).

2.5.9. 2015 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

Eylül 2015'te Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi toplanmış Eylül 2000'de toplanan BM Genel Kurulu'nda ilan edilen binyıl kalkınma hedefleri küresel olarak değerlendirilmiş ve devletlerin çevresel sorunlara karşı geliştirdikleri performansların çevre sorunlarını çözemediği ve çözemeyeceği açıklanmıştır (Peşkircioğlu, 2016).

17 temel amaç ve 169 hedefi içeren 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Türkiye'nin de içinde bulunduğu 193 üye ülke ile kabul edilmiştir.

2.6. ANAYASAL HAK OLARAK ÇEVRE HAKKI

2.6.1. 1982 Anayasası Bağlamında Çevre Hakkı

1982 Anayasası'nın üçüncü bölümünde yer alan Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlığı altında bulunan madde 56.'da sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması yer almıştır. Buna göre;

‘Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.’’

Bu madde ile Türkiye’de ilk defa Anayasal bağlamda çevre hakkı düzenlenmiştir. Kaboğlu (1992)’ na göre bu madde *“sadece devlete yol gösterici bir nitelikte sınırlı kalmayıp aynı zamanda yurttaşlara ödev yanında hak tanındığından normatif değere sahip bağlayıcı bir hüküm olduğu öne sürülebilir.”*

Anayasa’nın 56. Maddesinin madde başlığının *“sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması”* şeklinde kaleme alınması yani düzenleniş şeklinden sağlık hakkı ve çevre hakkının, bir bütün olarak ele alınıp tanındığı, bağımsız haklar olarak değerlendirilmediği sonucu çıkarılabilir (Gemalmaz 1987; Tunç ve Göven, 1997).

Çevre hakkı ile ilgili olarak 1982 Anayasasında 56. Maddenin dışında da maddeler yer almaktadır. Madde 43’te Kıyılardan Yararlanma, Madde 44’te Toprak Mülkiyeti, Madde 45 Tarım Hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması, Madde 57’de Konut Hakkı, Madde 63’de Tarih, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması, Madde 168’de Tabii Servetlerin ve Kaynakların Aranması ve İşletilmesi, Madde 169’da Ormanların Korunması ve geliştirilmesi çevre hakkı ile bağlantılı maddelerdir.

Madde 43 Kıyılardan yararlanma başlığı adı altında düzenlenmiştir. Bu maddede kıyıların, Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetileceği, kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenleneceği yer almaktadır.

Madde 44 Toprak Mülkiyetini düzenlemektedir. Buna göre; *‘Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tesbit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.*

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.’

Madde 45’te Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Çalışanların korunması başlığı altında *‘Devlet, tarım arazileri ile çayır ve mer’aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.*

Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.’ düzenlemesine yer verilmiştir.

Madde 57’de konut hakkı düzenlenmiş bu maddede de devletin, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alması, ayrıca toplu konut teşebbüslerini desteklemesi yer almıştır.

Madde 63'te Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması başlığı altında devletin, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlaması, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alması hükmüne yer verilmiştir.

Ayrıca bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenleneceği de açıklanmıştır.

Madde 169'da ormanların korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak '*Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.*

Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasi propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz.

Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.' içeriğine yer verilmiştir.

Madde 170'te de orman köylüsünün korunmasına ilişkin hüküm yer almaktadır.

1982 Anayasası'nda yer alan çevre hakkı madde 65'de yer alan devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları ile genel sınırlandırmaya tabi tutulmuştur. Anayasa'nı 65. Maddesinde "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir." İfadesi yer almaktadır.

Gürseler (2008)' e göre "Böylelikle 1982 Anayasası, bir yandan çevre hakkını dolaylı olarak düzenlerken diğer yandan ekonomik koşulları, "sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının" yerine getirilmesinde bir sınır olarak belirlemiştir."

Yine Anayasada yer alan çevre hakkının sınırlandırılabilceğini içeren Madde 91 Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme 2017 yılındaki mülga edilmiştir.

Anayasa Mahkemesi kararları çevre hakkı çerçevesinde incelendiğinde, Anayasa Mahkemesince de çevre hakkının, bir pozitif statü hakkı olduğuna ve devlete birtakım ödevler yüklediğine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

Semiz 2014'te yer verdiği üzere "AYM'nin 29.11.2012 tarihli bir kararında, Anayasa'nın 56. ve 63. maddelerine değinildikten sonra "Bu hükümlere göre, çevrenin geliştirilmesi, çevre sağlığının korunması ve çevre kirlenmesinin önlenmesine; tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasına yönelik her türlü tedbiri almak Devletin temel ödevlerindendir. Bu amaçla Devlet, çevrenin ve kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için etkili bir maddi hukuk düzeni oluşturmak ve öngörülen maddi hukuku uygulamak üzere gereken teşkilatı kurmakla yükümlüdür" denilmektedir.

Anayasa Mahkemesi kapsamında çevre hakkı değerlendirildiğinde Semiz (2014)' a göre "Çevre hakkının araçları olan çevresel bilgilenme, çevresel katılma ve çevresel başvuru hakkı birçok birçok uluslararası hukuk metninde düzenlenmiştir. Buna rağmen Anayasa Mahkemesi çevre hakkının araçları olan çevresel bilgilenme, çevresel katılma ve çevresel

başvuru hakkına hiç yer vermediği çevre hakkı ile araç hakları arasındaki hukuki ilişkiyi kurmadığı söylenebilir.”

Bilgili (2015)’ e göreyse ‘‘Çevre hakkının anayasada yer alması; menfaat çatışmalarının çözümünde çevrenin de dikkate alınacağını garanti altına alması, devlet organlarına rehberlik yapabilecek bir hak olması, bu hakkın öğretici bir yönünün olması, çevre bilincinin arttırılması amacıyla hizmet ederek çevre eğitimi için bir güvence oluşturması, çevre hukukunun gelişiminin önünün açılması, katılım ve demokrasinin geliştirilmesine katkı sağlaması, çevresel korumanın değişen siyasi iktidarlara değişmesini engelleyici bir işlevi olması, çevrenin korunmasının toplumun menfaatine olacağı yönündeki etik ilkenin yerleştirilmesi konusunda fayda sağlaması avantajlarını sağlamaktadır.’’

2.7. Ceza Hukuku Kapsamında Çevre Suçları

Çevre hukukunun kendine has ayrı bir dal olarak ortaya çıkmasında çevrecilerin çevreyi korumak adına gösterdikleri çabalar bir çevre politikası oluşturulması sonucunu doğurmuştur. (Turgut, 1996).

Çevrenin korunması söz konusu olduğunda öncelikle özel hukuk ve idare hukuku düzenlemeleri ortaya çıkmış olup ceza hukuku daha sonra devreye girmiş bu durumda da idarenin yaptırımlara yönelik görevini yerine getirmemesi çevrenin korunmasında ceza hukukunun önemini ortaya çıkarmıştır (Taşkın, 2015).

Çevrenin önleyici korunmasında esas sorumlu olan idare sürekli hale gelen problemlerle bu korumayı gerçekleştirememiş bu da çevreye ilişkin tahribin, çevrenin bozulmasının ve çevreye yönelik tehlikelerin artarak sürekli halde devam etmesiyle birlikte daha etkin hukuk araçlarının kullanılması gerektiğini göstermiştir (Taşkın, 2015). Talas’a göre ‘‘Özellikle son otuz yılda çevre alanında yaşanan geri dönülmez tahribat, idari tedbir ve yaptırımlarla

sorunun önlenemeyeceğini ortaya koymuş, ceza hukukunun çevrenin korunmasında bir araç olarak kullanılmasına neden olmuştur.”

Bayraktar’a (1981) göre *"Çevrenin korunması konusu, öncelikle bir kentleşme, planlama, sanayi politikası ve ülkenin genel iktisadi düzeninin bir sorunudur. Bütün bunlar konunun en önemli altyapı ve unsurlarını oluşturmaktadır. Ceza Hukukunun işlevi daha sonra ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle ceza hukuku, konunun sadece tamamlayıcı, yan konusunu oluşturmaktadır. Öncelikle çevrenin korunmasını sağlayıcı iktisadi ve idari önlemler alındıktan, bunlar kurulup korunduktan, başka bir deyişle çevrenin korunmasını sağlayıcı ortam sağlandıktan sonra, buna aykırı davrananlar hakkında ceza hukuku kurallarının uygulamasına gidilecektir. Konuya bu biçimde yaklaşmamak sorunun çözümünü geciktirecek, hatta saptıracaktır."*

Ceza Kanunu’nda düzenlenen çevreye ilişkin suçlar çevre hakkının bir yönünü koruyan düzenlemelerdir (Talas, 2013). TCK ikinci bölümde çevreye karşı suçlar başlığı altında çevre ile ilgili suçları düzenleyen sadece 181, 182, 183 ve 184 sayılı maddeler yer almaktadır. Bu maddeler incelendiğinde maddelerin düzenleniş biçiminde ortaya çıkan yanlışlıklar ve bu maddelere ilişkin yetersizlikler, çevre suçlarını tümüyle takipsiz ve cezasız bırakacak şekilde düzenlendiğini göstermektedir (Yaşamış, 2005).

Çevre Kanunu’nda yapılan çevre tanımı çok daha geniş biçimde düzenlenmiş olup bu nedenle doğal çevrenin dışında yer alan kültürel çevreyi korumaya ilişkin düzenlemelerin örneğin; 2683 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun, 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu gibi kanunlarda yer alan ceza hükümlerinin çevre ceza hukuku kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir (Talas, 2013).

TCK’ da yer alan Çevreye Karşı Suçlar bölümüne ilişkin olarak düzenlenen Adalet Komisyonu’nun Genel Gerekçelerinde *“Çevrenin kirletilmesi fiilleri, halen yürürlükte olan*

sayılı Çevre Kanunu' na göre sadece idari yaptırımı gerektirmektedir. Halbuki çağdaş ceza kanunlarında, ekolojik dengenin bozulmasına neden olması ve çevrede kalıcı etkiler doğurması bakımından bu fiillerin suç olarak tanımlanması yoluna gidilmiştir. Yakın tarihlerde ülkemizde yaşanan kimyasal veya radyoaktif madde atık ve artıklarıyla dolu varillerin yurt dışından gelen gemilerle sahillerimize bırakılması ve hatta, bu tür maddelerle yüklü gemilerin karasularımızda kendi hâline terk edilmesi olayları, toplum olarak çevre kirliliğine karşı duyarlılığımızın artmasına neden olmuştur. Bu duyarlılığın sonucu olarak, çevrenin kasten veya taksirle kirletilmesi fiilleri, Komisyonumuzda yapılan çalışmalarda suç olarak tanımlanmıştır. Hatta, Komisyonumuzca kabul edilen ceza kanununun yer bakımından uygulama alanına ilişkin hükümlere göre; çevrenin kasten kirletilmesi suçunun kim tarafından ve nerede işlendiğine bakılmaksızın, failleri Türk kanunlarına göre cezalandırılmak üzere Türkiye'de yargılanabilecektir. Bu düzenlemelerin yapılmasında, çevre kirliliğine neden olan fiillerin Türkiye'nin egemenlik alanı dışında işlenmesine rağmen, hava sirkülasyonları veya denizlerdeki akıntılarla kirliliğin ülkemize de sirayet etmesi ve özellikle, Türkiye'ye komşu ülkelerdeki eskimiş teknolojilerle çalışan ve çevre kirliliğini önlemeye yönelik yeterli teknik donanımına sahip bulunmayan atom enerji santrallerinin hâlen faaliyette bulunması, büyük ölçüde etkili olmuştur.” şeklinde açıklanmıştır (TBMM, Dönem 22, Yasama Yılı 2, Sıra Sayı 664, s. 224 vd, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss664m.htm>).

Ceza Kanunu kapsamında yer alan çevre suçlarına bakacak olursa öncelikle çevrenin kasten kirletilmesi başlıklı TCK madde 181 şu şekilde düzenlenmiştir; ‘

- (1) *İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

- (2) *Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*
- (3) *Atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi halinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza iki katı kadar artırılır.*
- (4) *Bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan fiillerin, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi halinde, beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına ve bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.*
- (5) *Bu maddenin iki, üç ve dördüncü fıkrasındaki fiillerden dolayı tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.” şeklinde düzenlenmiştir.*

Maddede yer alan kasten çevrenin kirletilmesinde maddi unsur ilgili kanunlarla belirtilen teknik usullere aykırı olarak açıklanmış olup Türkiye’de yürürlükte bulunan kanunlara baktığımızda bu şekilde belirlenmiş herhangi bir teknik usule rastlanmamakla, teknik usullerin kanunlarla belirlenmesi teknik usullerin detaylı olması ve sürekli değişmesi nedeniyle imkansızdır bu da Türk Ceza Kanunu’nda düzenlenen ve amaç bölümünde belirtilen çevre korumaya aykırı olarak çevresel suçların çok büyük kısmının takipsiz ve cezasız bırakılmasına yol açmaktadır (Yaşamış,2005).

TCK’nın 182. maddesinde yer alan çevrenin taksirle kirletilmesi düzenlemesine baktığımızda çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişinin adli para cezası ile cezalandırılacağı, bu atık veya artıkların, toprakta, suda veya havada kalıcı etki bırakması halinde, iki aydan bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunacağı yer almaktadır.

Ayrıca ikinci fıkrasında insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini

değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya taksirle verilmesine neden olan kişinin bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılabilmesine ilişkin hüküm yer almaktadır.

Ceza Kanunu'nda yer alan bu maddenin yanı sıra yürürlükte bulunan 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 28. maddesi kusursuz sorumluluğu düzenlemekte ve kusuru olmaksızın çevre suçu işleyenlerin eylemlerinden sorumlu olacaklarını belirtmektedir. Bu madde aşağıda verilmiştir:

“Kirletenin sorumluluğu

Madde 28. (Değişik: 3416 - 3.3.1988) Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.”

Yaşamış (2005)'a göre ‘‘ TCK'nın 182. maddesinde yer alan taksirli çevre suçları da ülkemizde halen yürürlükte olan çevre hukuku açısından geriye doğru gidişi ifade etmektedir.’’ Kaboğlu (1992)' na göre ‘‘çevreyi daha çok ekonomik güçler veya kamu kuruluşlarının kirlettiği olgusu göz önüne alındığında, bireysel ölçekte çözüm bulmanın güçlüğü açıkça görülür.’’

Gürültüye neden olma başlığı altında düzenlenen TCK madde 183 ilgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklerle aykırı olarak, başka bir kimsenin sağlığının zarar görmesine elverişli bir şekilde gürültüye neden olan kişi, iki aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır şeklindedir. Aşağıda göreceğimiz üzere Kabahatler Kanunu'nda da gürültü konusu düzenlenmiştir. Bu da aynı konu üzerinde iki yasa düzenlemesinin aşağıda açıklayacağımız üzere olumsuz yanları olduğunu göstermektedir.

TCK madde 184'te ise imar kirliliğine neden olma suçu işlenmiştir. Bu kanun maddesine göre;

(1) *Yapı ruhsatiyesi alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapan veya yaptıran kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

(2) *Yapı ruhsatiyesi olmadan başlatılan inşaatlar dolayısıyla kurulan şantiyelere elektrik, su veya telefon bağlantısı yapılmasına müsaade eden kişi, yukarıdaki fıkra hükmüne göre cezalandırılır.*

(3) *Yapı kullanma izni alınmamış binalarda herhangi bir sınai faaliyetin icrasına müsaade eden kişi iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

(4) *Üçüncü fıkra hariç, bu madde hükümleri ancak belediye sınırları içinde veya özel imar rejimine tabi yerlerde uygulanır.*

(5) *Kişinin, ruhsatsız ya da ruhsata aykırı olarak yaptığı veya yaptırdığı binayı imar planına ve ruhsatına uygun hale getirmesi halinde, bir ve ikinci fıkra hükümleri gereğince kamu davası açılmaz, açılmış olan kamu davası düşer, mahkum olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar.*

(6) *İkinci ve üçüncü fıkra hükümleri, 12 Ekim 2004 tarihinden önce yapılmış yapılarla ilgili olarak uygulanmaz.*

2.7.1. Kabahatler Kanununa göre Çevreye İlişkin Kabahatler

Kabahatler kanunda çevreyi kirletme, gürültü ve afiş asma adı altında üç ayrı çevreye ilişkin kabahat düzenlenmiştir. TCK madde 181’de yer alan çevreyi kasten kirletme suçu ile Kabahatler Kanunu’nda yer alan ‘çevreyi kirletme suçu birlikte değerlendirildiğinde iki ayrı kanun maddesinin aynı konuları düzenlediği görülecektir. Bu da Firuz Yaşamış (2005)’ a göre ‘‘biri genel ilkeleri ortaya koyan diğeri bu genel ilkeler kapsamı içine giren ancak belirli bir eylemi düzenleyen iki ayrı yasa hükmü uygulamada çelişkilere, boşluklara ve yinelemelere yol açabilecek nitelikte görülmektedir.’’

Yine Yaşamış (2005)' a göre ' 'aynı şekilde 'gürültü' de hem TCK.'da hem de Kabahatler Kanununda düzenlenmiştir. TCK'ya göre suç, başka bir kimsenin sağlığının zarar görmesine elverişli bir şekilde gürültü yapmak iken Kabahatler Kanunu gürültü suçunu başkalarının huzur ve sükununu bozmak şeklinde tanımlamaktadır. Bu iki tanım arasındaki farkı belirlemek son derecede zor olması nedeniyle her iki kanun aynı konuyu düzenlemiş olmakta bu durum da yasaların çatışması anlamına gelmektedir. '

2.8. Kriminoloji

Kriminoloji, ceza hukukunun ve ceza adalet sisteminin sosyal temellerini, kökenlerini, insanın suç teşkil eden tavır ve hareketlerinin nedenlerini incelemekle birlikte suç önleme, kontrol altına alma, suçtan caydırma bakımından gösterilen ve gösterilecek çabaları değerlendirecek ve insanın kişisel olarak iyileştirilmesi ile birlikte içinde yaşanan sosyal çevrenin değiştirilmesi konuları ile uğraşmaktadır (Dönmezer, 1994).

Topianard ismindeki bir Fransız hekim ilk olarak kriminoloji sözcüğünü kullanmış ve kriminoloji adını taşıyan ilk eser de Garofalo tarafından 19. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan yayınlanmıştır (Dönmezer, 1994).

2.8.1. Yeşil Kriminoloji Kavramı

Kısa bir ifade ile kriminolojinin bir alt disiplini olan 'Yeşil Kriminoloji'; çevre suçu ve çevresel zararlara ilişkin kavramların tanımlanmasını ve siyasal politikayı etkileyip uygulamada buna yönelik düzenlemelerin sağlanmasını amaçlayan yeni bir araştırma alanıdır. (Lynch, 1990)

Yeşil Kriminoloji, kriminolojik bir gözle çevresel zarar ve suçların incelenmesi ve değerlendirilmesi olmakla birlikte kriminolojinin tüm dallarında olduğu gibi yeşil kriminoloji

de çevresel sorunlara suç, suçlu ve mağdur perspektifinden değerlendirerek suça karşı yaptırımları inceler (Potter, 2010).

İlk kez M. Lynch tarafından ortaya atılan bu terim, Piers Beirne ve Nigel South tarafından düzenlenen Theoretical Criminology dergisinde yeşil kriminoloji ile ilgili özel bir sayının yayımlanmasının ardından yaygın olarak kullanılmıştır (Lynch, 1990; Beirne& South, 2013; Beirne& South, 2007). 1990 yılında Kuzey Amerika’da sınırlı sayıda uluslararası tirajı olan ‘The Critical Criminologist’ adlı dergide Micheal Lynch kriminolojiye yeşil bir perspektif getirerek çevresel sorunlara ve aktivizme dikkat çekerek yeşil kriminolojinin neler içerebileceğini açıklamıştır (South, 2017).

Lynch tarafından önerilen bu yeşil kriminoloji kavramı ekolojik suçların ve ekolojik adaletsizliğin kriminoloji bir perspektiften incelenmesini ifade eder (Lynch, 2017). Brisman (2013)’e göre yeşil kriminolojinin başlıca kaygısı sosyal, çevresel ve ekolojik adaletsizliktir.

Kriminolojinin alt alanı olan yeşil kriminoloji son yıllarda gelişmekte olup disiplinler arası bir perspektif ile yeşil suç, adalet ve adaletsizliği incelemek için çok çeşitli konuları araştırmaktadır. Bu konular arasında hayvanlara karşı suçlar, ekolojik ve çevresel adalet, ağaçları yok etme, elektronik atık, çevresel hukuk, kirlilik ve iklim değişikliği ve diğerleri yer almakta (Lynch,2017).

Siyasal ekonominin neden olduğu çevresel suçları ve çevreye yönelik zarar içeren eylemleri, hayvanlara yönelik suç ve zararları içeren eylemleri, genetik olarak modifiye edilmiş gıdaları, toksik kirliliği, ekolojik zararlı eylemleri, kaçak avlanmayı, hayvan ticaretini, biyolojik çeşitliliği tehdit eden eylemler ve suçlar gibi çevreye ilişkin suç ve zararlı eylemleri ve bunların nedenlerini aydınlatmaya çalışan yeşil kriminoloji, kriminolojinin en yeni alanlarından biridir. Yani yeşil kriminoloji insan odaklı kriminolojinin dışına çıkarak çevresel olarak da suç ve zarar kavramını irdelemektedir (White, 2013).

En kuramsal düzeyde yeşil kriminoloji, insanlığa, en genel anlamıyla çevreye ve hayvanlara karşı hükümetler, uluslararası şirketler, askeri yapılar gibi güçlü kurumların yanın sıra sıradan insanların verdiği zararlara karşı çalışmaları ifade etmektedir (Beirne, South 2013).

Birçok insan dünyanın büyük ekolojik sorunların üstesinden gelmenin çok büyük problem olduğunu düşünmekle birlikte başka bir alternatif de bu problemlere küçük yığınlarla yaklaşmaktır ki bu da her küçük çapta değişimin büyük çapta değişime yol açmasının umut edilmesidir. (Lynch, Stretesky, 2016). Bunu doğruluğunu belirlemek zor olmakla birlikte bu küçük değişimlerin büyük çapta olan küresel zararları önlemek için verimsiz ve etkisiz olması da tamamen mümkündür. Tüm bu gözlemler karşısında kriminologlar kriminolojide ekolojik sorunların ihmali ile ilgilenmekte olup az sayıda kriminoloji uzmanı kriminolojinin yaygın ve önemli zararları ihmal ettiğine dikkat çekmektedir (Lynch, Stretesky, 2016).

Yeşil kriminoloji insanlara, ekosisteme ve hayvanlara karşı genel sorunlara daha geniş anlamda ekonomik ve politik arayışlar bağlamında katkı sağlamaktadır (White, Heckenberg, 2014). Yeşil kriminolojinin ilgilendiği temel konu yeşil zararlardır. Yeşil zararlar kavramının içerdiği konular ise şu şekilde açıklanabilir; ekolojik sistemin suiistimali ve kötüye kullanılması, hayvan yaşamı, toprak, hava ve suya şirket ihmali ile verilen zararlar, ticaretten kaynaklanan doğal hayatı yok eden ve gelecek nesillere miras bırakılan zararlar, çevreye ve hayvanlara zarar veren savaştaki askeri eylemler, uluslar arası anlaşmalarla ortaya çıkan yeni biyoloji etik alanı gibi zorluklar (biyokorsanlık, nükleer malzemelerin yasadışı piyasası gibi), zengin kaynaklar ve fakirleştiren kaynakların ayrılması ile doğal kaynakların tekelleştirilmesi ve yeni çatışma, zarar, tehlike ve suç biçimlerinin ortaya çıkması (Bierne, South, 2013).

Aynen kriminolojide olduğu gibi yeşil kriminoloji de suçun doğasının sorunsallaştırılması ile başlar. Bu sorunsallar nasıl tanımlandığı, neye neden olduğu, kimin neden olduğu, etkilerinin ne olduğu, hangi zararların suç olarak tanımlandığı, hangi zararların suç olarak

tanımlanmadığı, hangi zararlar hem zararlı hem de suç olarak tanımlandığıdır (Bierne, South 2013).

Çevresel suçlarla ilgili kriminolojik tartışmalar birbiriyle ilişkili birkaç soruya başvurmaktadır ki bu sorular suçun nasıl gerçekleştiği, nasıl ölçülebileceği, nasıl açıklanacağı, nasıl önlenebileceği ve nasıl cezalandırılacağı gibi sorulardır. Kriminolojik açıdan çevre suçlarının özellikleri mağduriyetin genelliği ve toplumsallığı, çevresel eylemlerde failin önemsiz görünmesi, çevreye verilen zararın soyut bir şekilde anlaşılması, ekolojik suçlara yönelik kanıt belirleme ile ilgili zorluklardır (Eman, Mesko ve Field, 2009).

Bu noktada çevresel kriminoloji ve yeşil kriminoloji arasındaki fark da yeşil kriminolojinin anlaşılmasında önem arz etmektedir. Kriminolojinin alt dallarından olan çevresel kriminoloji yeşil kriminolojinin aksine cezai davranış biçimlerinin fiziksel ve sosyal saptamalarının araştırılmasıyla ilgilenir. Öncülerinden biri olan Ray Jeffery davranışçılığı kullanarak mekânın ve ortamın yeniden yapılandırılması yoluyla cezai davranışların önlenmesi için bir model geliştirdi (Eman, Mesko ve Fields, 2009).

Yeşil kriminoloji çevreye karşı suçlara ilişkin olarak kriminolojik sorulara cevaplar bulmayı sağlayan bir bilimdir.

Çevre suçlarına ilişkin sosyolojik tanım, ceza hukukunun yaptığı tanımdan daha geniştir. Çevre suçu terimi sosyal olmayan genel davranışları kapsar ki bu davranışlar ceza hukuku bakımından cezalandırılmayan davranışlardır (Eman, Mesko ve Fields, 2009).

South (2014)' a göre çevreye karşı suçlar 4 ana başlık altında toplanabilir. Bunlar; hava kirliliği, ormansızlaştırma, diğer canlı türleri, su ve karasal alan kirliliğidir.

South (2014) 21. Yüzyılda kriminolojinin çevrenin anlamının farkında olması ve bu nedenle bunu anlayarak çevre, insan ve hayvan haklarına karşı tehditleri kapsayacak şekilde yeterince geniş tutması gerektiğini ifade etmektedir.

Sürekli değişim ve gelişme çağında yeni suç türleri ortaya çıkmaktadır. White yeşil kriminolojinin doğal çevrenin korunması ve muhafazası için neyin gerekli olduğuna ilişkin basit çevre tartışmalarından daha fazlasını yansıtmayı gerektiğine işaret etmektedir.

2.8.2. Yeşil Kriminolojinin Tarihsel Gelişimi

Sanayileşme sürecinin başlamasıyla yasama organları çevresel suçları medeni hukuk ve ceza hukuku içerisinde ele almışlardır (South 2014; Coyle ve Morrow, 2004).

Yeşil Kriminoloji kavramına dair yayınları kronolojik olarak ele almak gerekirse Pečar Slovenya’da çevresel zarara yol açan suç türleri ve bu suçların kriminolojik perspektifle değerlendirilmesi gerekliliği üzerine bir açıklama yapmış olsa da bu açıklamanın İngilizce ’ye çevrilmeyişi küresel etkiler uyandırmasına mâni olmuştur (Pečar ,1981).

1990’lı yıllarda çevresel suç araştırmalarına eleştirel ve sürekli bir tanımlama yapmak ve hukuki farkındalık yaratmak için yeşil kriminoloji ortaya çıkmıştır (Lynch, 1990; Beirne& South, 2013; Beirne& South, 2007).

1990’da Lynch Kriminolojinin Yeşilleştirilmesi isimli makalesinde bir manifesto diliyle “Yeşil Kriminoloji” nin kapsamı ve amaçlarını bu makalede belirtmiştir (Lynch ,1990).

White (2008) yeşil kriminolojinin son 20 yıldaki gelişimi yeni ilgi, anlayış ve çözüm tekniklerine yol açmıştır. Çevrenin bozulması ve tahribi konusunun nasıl ciddi olduğuna ilişkin farkındalık giderek artmaktadır. Bununla birlikte geleneksel kriminolojinin bu gibi konulara artan önem ve ilgisine tanıklık etmekteyiz.

Zamanla yeşil kriminoloji ile bağlantılı olarak daha büyük ve daha olumlu değişikliklere şahit olacağız. Yeşil kriminolojinin neden, nasıl ve nasıl geliştirildiği hakkında giderek daha fazla tartışma yapılacaktır (Eman, Mesko ve Fields, 2009).

2.8.3. Yeşil Kriminolojide Mağdur Yelpazesi

1994 yılında National Geographic Rusya’ da doğuştan sol kolları olmayan çocuklarla ilgili bir görsel paylaşınca bu görsel sonrasında Yeşil Haç tarafından broşürlerinde de kullanıldı ve Soğuk Savaş’ın toksik mirası sorgulanır bir hale geldi (Williams,1997).

İnsanlığın çevresel zarar ve suçlara dair endişeleri medyada yer bulmaya başladıkça çevresel adalet ve mağduriyet kavramları da şekillenmeye başladı (Williams,1997).

Çevre suçlarının bir özelliği de bu suçların iki gerçek mağdurunun olmasıdır. Bu mağdurlardan biri insan bir diğeri de çevredir. Pecar Mağdur bakış açısından bakıldığında çevre suçlarının ekonomik ve ticari suçlarla çok benzer olduğu, birçok mağdur için birçok tehlike olduğu, bunun binlerce kişiye bölündüğünde bireysel olarak büyük bir mağduriyetin olmadığı konusunda uyarmıştır (Pecar,1981; Eman, Mesko ve Fields, 2009).

Tek bir kişinin çevreye verdiği zarar önemsiz görünür ancak bu eylemlerin iki milyon kişi tarafından gerçekleştirilmesi sorunu önemli hale getirir (Eman, Mesko ve Fields, 2009).

Coğrafi açıdan mağdur yelpazesi incelendiğinde çevre suçları eyalet, bölge ve ülkenin yargı sınırları dahilinde olabilir bunun dışında birden fazla ülkeyi etkileyebilir veya küresel bir sorun olarak ortaya çıkabilir (Skinnider ve Eileen, 2011).

Uluslararası çevre suçları bir devletin ötesindeki işlemleri içerir ve genellikle vahşi yaşam kaçakçılığı ve ozon tabakasına zarar veren maddelerin yasadışı ticareti, tehlikeli atıkların yasadışı boşaltılması ve taşınması, yasadışı tomruk ve kereste ticareti ile yasadışı, bildirilmemiş ve düzenlenmesiz avlanma içerir (Skinnider ve Eileen, 2011). Ayrıca, çevresel zararın kendisi, örneğin uluslararası sınırları aşan bir nehrin kirlenmesi gibi uluslararası nitelikte olabilir (Skinnider ve Eileen, 2011).

Bazı çevresel suçlarda iklim değişikliğinde katkıda bulunanlar gibi suç ve zararlar doğada küresel olabilir ve kimin mağdur olduğu ve iklim değişikliğinin failleri kim olduğu sorusu

oldukça karmaşık olup belirli bir sonuç üretmede nedensel bir rolü olan herkese sorumluluk verilirse, mağdurlar da fail olarak kabul edilebilir (Skinnider ve Eileen, 2011).

Diğer suç veya zarar türlerinden farklı olarak çevresel suçların sonuçları ve etkileri suçun akabinde görülmeyebilir, bu durum çevresel suçun ve mağduriyetin kapsamının tespitini zorlaştırır (South 2014; Hall, 2013; Williams, 1996).

İlk bakışta çevre suçlarında mağduriyete bakıldığında cinsiyet, yaş, coğrafi konum ya da sosyo-ekonomik duruma bakılmaksızın herkesin çevre suçlarında risk altında olduğu görülse de incelendiğinde bu durumun farklılaştığı ortaya çıkıyor (Skinnider ve Eileen, 2011).

Çevresel adalet ve ırkçılığı inceleyen araştırmacıların, yerli halkların halk sağlığı ile çevreleri arasındaki bağlantıyı incelediklerinde elde ettikleri sonuçlara göre; ekonomik açıdan gelişmemiş yerli halkların barındıkları bölgelere toksit atıkların bırakıldığı gözlemlenmiştir (Brook,1998; Skinnider ve Eileen, 2011). Toksik atık bırakılması, kimyasal üretim alanlarının seçimi gibi riskli durumlarda tercihin zengin ülkelere fakir ülkelere kaydığı görülmektedir (Skinnider ve Eileen, 2011).

Williams (2011)' a göre çevresel zarar kaynaklı mağduriyet şu şekilde sınıflandırılmıştır; sağlığa etkisi, ekonomiye etkisi, sosyal ve kültürel yapıya etkisi, güvenlik eksiliği sebebiyle mağduriyet, eşitliğe etkisi (cinsiyet, ırk, din)

2.9. Türkiye’de Çevre Hareketi ve Çevreye İlişkin Kamusal Farkındalık

2.9.1 Sivil Toplum ve Çevre Hareketi

Dünyada olduğu gibi Türkiye’ de de çevreye yönelik zararların artması, çevresel bozulma ve tahribatın çoğalması, ekolojik dengenin giderek bozulması çevre hareketinin güçlenmesine, toplumsal farkındalığın artmasına neden olmuştur. Türkiye’ de çevre mücadelesi konusunda birçok önemli hareket gerçekleşmiş olup bunlar arasından birkaçı üzerinde duracağız.

Nasıl ki dünyada 1970’li yıllar ve sonrası çevre anlamında önemli gelişmeler yaşandıysa Türkiye’de de bu yıllarda çevre bilinci gelişip yaygınlaşmıştır.

1970’li yılların ikinci yarısında güçlü ve etkili olmasa da çevre adına tepkiler ortaya konmuş olup bu yıllar çevre bilincinin yerleşmesi ve yaygınlaşmasında önemli aşamaların kaydedildiği bir döneme tekabül eder (Duru, 1995).

1975 yılında Artvin Murgul’daki Etibank Bakır İşletmeleri’ nin tarım alanlarına ve bitki örtüsüne zarar vermesi sonucunda yöre halkından dava açanların olması, 1970’lerden sonda Çarşamba Ovası’nda açılan fabrikalara karşı çevreye zarar vermelerine ilişkin tazminat davalarının açılması, 25 Temmuz 1975’de Samsun’da Bakır İzale Tesisleri’nin tarım ürünlerine verdiği zararı protesto etmek için yöre köy ve mahallelerden toplanan halk bir yürüyüş gerçekleştirmesi, 1977 yılında Akkuyu’da nükleer santral yapılacağına ilişkin söylentiler sonrasında Silifke Taşucu Balıkçılar Kooperatifi üyeleri söz konusu nükleer santrali protesto etmek amacıyla deniz araçlarıyla yaptıkları gösteri çevreye ilişkin ilk tepkilerin örneklerinden olmuştur (Duru, 1995).

Yerel çevresel problemlerin yerel halk tarafından protesto edilmesiyle ilk çevreci hareketler başlamıştır (Bozkır, 2018).

Türkiye’ de yeşiller partisinin kurulması haricinde 1985 yılından sonra çevreyi korumak amaçlı kamuoyu oluşturmak, bireylere yönelik çevre bilincinin gelişmesini sağlamak, devletin çevreci olmayan politika ve uygulamalarına tepki göstermek amacındaki çevrecilerin sayılarında artış meydana gelmiştir (Bozkır, 2018).

28.3.1986 günü Ankara Büyükşehir Belediyesi otopark yapmak için Zafer Parkı’nda bulunan asırlık çınarları kesmeye başlayınca bu ağaç kıyımı halkın büyük tepkisi ile karşılaşmış olup parkın bitişiğindeki bulunan Danıştay’ın 200 çalışanı yürütmenin durdurulması istemiyle İdare Mahkemesi’ne başvurmuşlardır (Mülkiyeliler Birliği Vakfı, 1988).

Ankara 5. İdare Mahkemesi 1986/287 Esas 1986/742 Karar numarası ile söz konusu imar planı;

“Önerilen mevzii imar plânının Ankara Merkez Bölgesinin geleceği göz önüne alınarak makro ölçekte tutarlı kararlar ve bu kararlar doğrultusunda bir fiziksel plân bazından yoksun olduğu, ileride yakın çevre düzenini bozabilecek nitelikler taşıdığı, plânının uzantısı olan yapı projesinin mimari bakımdan tutarsız olduğu, çevre yapıların statik emniyeti açısından uygulanmasının sakıncalı bulunduğu belirtilmiştir.” nedeniyle iptal edilmiş, Danıştay tarafından da bu karar onaylanmıştır.

Ankara Zafer Park’ın otoparka dönüştürülmesine karşı açılan dava Türkiye’de çevre bilincinin gelişimi açısından önemli bir basamak olmuştur (Duru, 1995).

Yine 1989 yılında Aliğa’ da yapılacağı duyurulan termik santrali de yıllarca sürececek önemli bir çevre mücadelesine sahne olacaktı. Tesisin kurulacağı yer olan Gencelli’ de yöre belediye başkanları bu tesise ilişkin tepkilerini göstermek üzere toplanmış Gencellili yurttaşların da destek vermesi üzerine Aliğa-Foça karayolu trafiğe kapatılmış ve çeşitli pankartlar açılmış böylece Aliğa Termik Santrali için ilk halk tepkisi ortaya çıkmıştır (Duru, 1995).

Aliğa Gencelli’ de yapımı tasarlanan termik santrale karşı yaklaşık 50 bin kişinin el ele vererek kilometrelerce oluşturduğu insan zinciri eylemi 6 Mayıs 1990’da gerçekleştirilmiştir. (Cumhuriyet,1990)

Dünyada çevreci hareketin en önemli siyasi temsilcilerinden kabul edilen Yeşiller Partisi Türkiye’de ilk kez 6 Haziran 1988 yılında kurulmuş zaman içinde fesholmuş sonrasında ise 30 Haziran 2008 tarihinde kendisini, sürdürülebilir yaşam için, ekolojik, paylaşımcı ve çoğulcu bir toplumun kurulması ile ilgili mücadele eden şiddet karşıtı, demokratik bir siyasi parti olarak tanımlayan bu siyasi oluşum yeniden kurulmuştur (Tuna, 2015).

20-21 Şubat 1999 İzmir, 27-30 Mart 1999 Bodrum, 8 Mayıs 1999 Ankara ve 19 Mayıs 1999 İstanbul toplantılarında bir araya gelen çevreciler, yeşiller, doğa korumacılar ve ekolojistler,

Türkiye yeşilleri hareketinin temel ilkelerini tespit edip Dünya ve Türkiye kamuoyuna varlıklarını bu manifesto ile duyurmaya karar vermişlerdir.

Bu manifesto ile ‘ *’Dünyamız, doğal dengeye yapılan müdahaleler nedeniyle büyük bir tehdit altındadır. Endüstriyalist sistemlerin yarattığı dev teknolojiler (ulaşım ve iletişim, kitlesel üretim ve kitlesel tüketim, sanayileşmiş tarım ve askeri teknoloji) insan ırkının, diğer canlı türlerinin ve gezegenin geleceğini tehdit etmektedir.*

Yeni dünya düzeni, globalleşme politikası ile bireysel ve kültürel kimlikleri boğmakta, aşırı milliyetçilik, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve köktendincilik akımlarının güçlenmesini teşvik etmektedir.

Türkiye’yi yönetenlerin kötü ve güdümlü politikaları ile çok ciddi bir ekolojik krizin içine girilmiştir. Son 20 yıl içinde müthiş bir çevre katliamı meydana gelmiştir. Bu katliamın failleri bellidir. Havamızı, suyumuzu, toprağımızı zehirleyenler ve onlara göz yumanlar büyük bir pervasızlıkla ülkemizin geleceğini yok etmeye devam etmektedirler. Çevre katilleri, inanılmaz bir yüzsüzlükle sözde çevre dernekleri kurmakta ve devlet destekli katliamlarına devam etmektedirler.

Yurttaşlardan toplanan vergilerden oluşan 80 Milyar Dolarlık ülke bütçesi, otoyollar, enerji santralleri, kitle turizmi, gibi doğayı yok eden yatırımlarda kullanılmakta, çevre, insan hakları, eğitim ve toplum sağlığı ikinci sınıf sektör muamelesi görmektedir.’’ açıklaması ile rehber ilkeler ve politikaları açıklanmıştır.

Çevre ceza hukuku anlamında manifestoda Çevre Kanunu'ndaki kirleten öder ilkesi kaldırılması bunun yerine çevreyi kirletenlere hapis cezası veren maddeler getirilmesi gerektiği hususu yer almaktadır.

Derinleşen ekoloji kriz ile birlikte Türkiye’de 2000’li yıllarda toplumsal mücadeleler hızla artmıştır (Özlüer ve diğerleri,2012).

Suyun, havanın, gıdanın, bitkilerin, tohumların hızlı bir biçimde metalaşmasıyla, kırsalda büyük dönüşümler yaşanmasıyla, kırsalın nüfusunun azalıp kentlerde yaşanan nüfus artışıyla, temiz enerji olarak gösterilen hidro-elektrik santrallerinin artışıyla, konut ve kentsel alanın finansallaşmasıyla, tarım topraklarının daralmasıyla tüketime dayalı bir yaşam oluştuğundan HES ve termik santral karşıtı mücadeleler, GDO karşıtı mücadeleler, orman alanlarının yağmasına karşı mücadeleler, kentsel dönüşüme karşı mücadeleler hızla ağırlık kazanmıştır (Özlüer ve diğerleri, 2012).

Yetişen üniversiteli gençliğin, çevre kavramına geçmiş nesillerden daha fazla ilgi göstermesi, yerel olarak da olsa Bergama, Gökova, Aliğa gibi direnişlerle yükselen toplumsal muhalefet, yeşil hareket ve çevre bilincini savunanların etkin olduğunu göstermektedir (Dural, 2008).

Türkiye’de çevre sorunlarına ilişkin partileşme hareketi dışında siyasal örgütlenme ve sivil toplum kuruluşları hareketleri aracılığıyla da çevrenin siyasallaştırıldığı görülmekle buna örnek olarak Gökova Körfezi’nde bir termik santral kurulmasına karşı gelişen tepkiler, Ankara’da Güvenpark’ ın otopark yapılmasına karşı ortaya çıkan tepki ve bu tepkiyle ortaya çıkan yeni bir toplumsal hareket olan Çevre Duyarlılığı Grubu, Aliğa termik santrali ve Bergama-Ovacık altın madenine karşı geliştirilen siyasal ve hukuksal mücadeleler gösterilebilir (Ertan, 2004).

2009 yılında Gerze’ de yapılması düşünülen termik santrale karşı gerçekleştirilen mücadeleler sonrası Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, projeye ilişkin Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) sürecini 28 Şubat 2015 tarihinde durdurmuştur. Termik santral karşıtı Gerze ve Yaykıl Köyü’nün direnişi 2014 yılında dünyada örnek ekoloji mücadelesi seçilmiş olup dört termik santralin kurulmasını engellemiş Naomi Klein’in 2015’te yayınlanan kitabı “İşte Bu Her Şeyi Değiştirir”in Gerze’yi uluslararası zaferler arasında sayması da bu mücadelenin uluslararası boyutunu göstermiştir (Özlüer ve diğerleri, 2012).

Türkiye’de gerçekleşen çevreci hareketlerin başında nükleer enerjiye karşı gerçekleştirilen mücadele de yer almaktadır.

1986 yılında Ukrayna’da nükleer enerji santralinde meydana gelen Çernobil kazasından sonra nükleer enerjinin güvenliği, insan ve çevre sağlığına olumsuz etkileri birçok tartışmaya neden olmuş bu etkiler nedeniyle kalkınmış ülkeler yeni nükleer santral yapımı azaltmakta ya da hiç yapmamaktadır (Şenyuva ve Bodur, 2016).

Yine nükleer enerjiye ilişkin atık problemi henüz çözülemeyen çevresel sorunlardan biridir. Bir nükleer atığın doğada yok olma süreci on binlerce yılla ifade edilirken bu atıkların çevreye ve insan sağlığına uzun vadede ciddi zararları bulunmaktadır (Kaya, 2012).

1974-1975 yıllarında yapılan detaylı araştırmalarla birlikte Türkiye’de kurulacak olan ilk nükleer santralin yeri olarak Silifke’nin 50 km batısındaki Gülnar-Akkuyu mevkiî seçilmiş bunun üzerine kamuoyu ve basında büyük bir tepki oluşmuştur (Künar, 2002).

Nükleer santralin kurulmasına ilişkin girişimler birçok defa başarısızlıkla sonuçlanmış (Ediger, Kentmen 2010) en sonunda ise 5710 sayılı “Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun”, 21.11.2007 tarihli ve 26707 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bugün ise gelinen aşamada Akkuyu nükleer santralinin 2023 yılına kadar ilk ünitelerinin işletmeye açılması planlanmaktadır (Özgün, 2018). Gerek mali nedenler gerekse çevrecilerin tepkisi nedeniyle yıllarca süren Akkuyu nükleer santralin kurulması sürecinde öncelikle yerelde başlayan sonrasında da ülke geneline yayılan nükleer enerji karşıtı bir hareket oluşmuştur.

Nükleer santralin Akkuyu ’da kurulacağının belirlenmesiyle protestolar başlamış sadece yerel halkın değil farklı yerleşim yerlerinden gelen insanlar da protestolara katılmış bu protestolar siyasal anlamda karşılık bulup siyasetin bir parçası haline gelmiştir (Öztürk, 2017).

Nükleer enerji santrali kurulmasına karşı gerçekleştirilen çevreci hareketlere baktığımızda 26 Nisan 1993 yılında ‘Çernobil Suçluları Yargılsın’ mitingi İnsan Hakları Derneği İstanbul

Şubesi ve Balıkçılar Derneği tarafından düzenlenmiş bu en geniş katılımlı çevre mitinglerinden biri olmuştur (Künar,2002).

Yine Künar (2002)' in bahsettiği üzere ‘‘24-27 Mart 1993 tarihlerinde gerçekleştirilmek üzere *"Radyoaktif olmamak için aktif olalım! Nükleer gezi; Silifke'yi, Akkuyu'yu son kez görmemek için, hem eylem hem eğlenelim mi?"* çağrısı, Ağaçkakan'ın Mart 1993 sayısında yapıldı. Bu çağrıyla da; ilk büyük Akkuyu çıkartması başlatılmış oldu. *"26 Mart 1993 günü saat 10.30'da çevreciler (250 kadar) balıkçı tekneleriyle Taşucu'ndan Akkuyu yönüne doğru demir aldılar. Daha sonra grup, Akkuyu Nükleer Santral alanına vardı. Bu arada Yeşilovacık'tan kalkan bir grup balıkçı da çevrecilere katılarak destek verdi. Çevrecilerin karaya çıkmasıyla, mendireğin duvarları ve beton blokların üzeri bir anda birçok dilden yazılmış anti-nükleer sloganla doldu. Santral bölgesine doğru döviz ve pankartlarla da yürüyüşe geçen çevreciler, santral alanında yerlere yatarak, nükleer santrallerin olası sonuçla- rından ölümü simgelediler. Tüm bunlar olurken, TEK mensubu bir grup görevlinin olayı uzaktan bir süre izlediği gözlemlendi. Etkinlik programının son gününde saat 11.00 sularında Özgürlük Meydanı'nda Türkiye'nin dört bir yanından gelen çevreciler toplanmaya başladılar. Yeşilovacık ve Taşucu Belediye Başkanları da bin kadar protestocunun arasındaydı. ''*

Akkuyu'da olduğu gibi Sinop bölgesinde nükleer santral kurulmasına yönelik çalışmalar 1970'li yıllarda başlamış, 1975 yılında TEK tarafından nükleer santral kurulmasına uygun olarak Sinop da olası saha olarak belirlenmiş, 2005 Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) nükleer güç santrali yer seçimi çalışmaları raporu ile birlikte Sinop'ta çevre etütleri çalışmalarına başlanmıştır (Yıldız, Varol, 2018). Hala gerek Akkuyu gerekse Sinop'ta faaliyete geçmesi planlanan nükleer enerji santrallerine karşı Nükleer Karşıtı Platform gibi çevreci STK'ların eylemleri devam etmektedir.

Enerjinin Toplumsal Boyutu ve Türk Halkının Enerji Tercihleri başlıklı makale ile yapılan anket sonucunda Ediger ve Kentmen (2010) ‘ *"Türk halkının enerji konusunda büyük ölçüde*

bilgisiz olduğudur. Sorulan sorulara ‘bilmiyorum’ cevabı değişik anketlerde sıklıkla verilmiştir.’ sonucuna ulaşılmıştır. Bu da her ne kadar belirli nükleer enerjiye yönelik çevre sorunlarına karşı tepki gösteren çevreci gruplar olsa da ülke genelinde bu bilincin oluşmadığını göstermektedir.

Türkiye’deki çevre hareketlerinin en önemlisi ve en geniş katılımlısı olan Gezi Hareketi İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne ait olan Taksim meydanındaki Gezi Parkında, “Taksim Yayalaştırma Projesi” kapsamında Topçu Kışlası’nın yeniden inşa edilmesi Gezi Parkı Olayları’nın başlamasına neden olmuş bu nedenle 27 Mayıs 2013 tarihinde Gezi Parkı’nda çadırlar kurularak şiddet içermeyen pasif direniş gösterilmiştir.

Sallan Gül ve diğerleri (2015) ve Taşkın (2015) ‘in bahsettiği gibi ‘*‘Gezi protestoları, HES, termik santral, madencilik, baraj, kentsel dönüşüm gibi projelerin mekâna yönelik tehditlerine karşı çıkarak doğan protesto hareketlerine oldukça benzer bir şekilde, Taksim yayalaştırma projesinin kamusal mekâna yönelik tehditlerine karşı çıkarak doğdu.’*

27 Mayıs 2013 tarihinde Gezi Parkında başlayan yıkım çalışmalarını durdurmaya yönelik protestoya karşı polisin giderek artan dozda şiddet kullanması ve protestocuların yaralanmaları öncelikle İstanbul’da başlayan bu protestoların kitlesel bir eyleme dönüşerek diğer illere de yayılmasına neden oldu (Özen, Avcı 2013).

Çevreci bir eylem olarak başlayıp bunun ötesine geçip sivil bir direniş ve büyük bir halk hareketi haline gelen Gezi Parkı hareketi uluslararası basın tarafından da takip edilmiştir (Sallan Gül ve diğerleri, 2015).

Gezi Parkı’ndaki ağaçların sökülüp yerine alışveriş merkezi yapma projesi, parkın işgali ile yeni bir kentsel farkındalığın gündeme gelmesine ve çevreci duyarlılıkla kapitalizm eleştirisinin iç içe geçtiğini göstermektedir (Bayhan, 2014).

Greta Thunberg isimli genç aktivistin Ağustos 2018’ de İsveç Parlamentosu önünde başlattığı hükümetin iklim krizi için aldığı yetersiz planlara karşı oturma eylemi sosyal medya

üzerinden yayılarak birçok ülkeye yayılmış, 15 Mart 2019'da ise küresel grev yapılmıştır. 'Fridays for future' adıyla Türkiye'de de destek bulan eylemlerde çocuklar her Cuma günü okulu asarak iklim krizine ilişkine dikkat çekmektedir.

Çevreci sivil toplum kuruluşları çevreci etkinlikler düzenleyerek hem toplumun çevreci kesiminin bu etkinliklere katılmalarını sağlayıp hem de devlet ve özel sektörün çevreye ilişkin faaliyetlerini kontrol edip kamuoyu baskısı oluşturmayı sağlamaktadırlar (Eryılmaz ve Akman, 2016) Türkiye'nin en büyük STK'larından birisi olan TEMA, Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL), Türkiye Çevre Vakfı, uluslararası sivil toplum kuruluşlarından olan Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF), Greenpeace Türkiye'de faaliyet gösteren çevreci STK'ların bazılarıdır.

Diğer çevre hareketlerinde olduğu gibi hayvan refahı ve hayvan hakları kavramı da 1970'li yıllardan itibaren modern hukuk kuralları arasında yer almaya başlamıştır (Gürler ve Osmanağaoğlu, 2009). Türk Hukuk Düzenlemesinde hayvanlara yönelik yasal düzenlemelere baktığımızda en önemlisi olarak 2004 yılında kabul edilen 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu görülmektedir. Bu kanunun amacı hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamak olarak açıklanmıştır. Yine mala zarar verme başlığı altında TCK Madde 151'in 2. Fıkrasında haklı bir neden olmaksızın sahipli hayvanı öldüren, işe yaramayacak hale getiren veya değerinin azalmasına neden olan kişi hakkında şikâyet halinde dört aydan üç yıla kadar hapis veya asli para cezasına hükmolunabilir. Görüldüğü üzere sahipli ve sahipsiz hayvanlar olarak ayırım yapılmış, yasalar kapsamında hayvana karşı işlenen suçlar gerektiği gibi düzenlenmemiştir. Bu nedenle hayvanları korumaya ilişkin yasanın yetersizliği ve yaptırımların yeterli olmayışı üzerine hayvan severler tarafından bu eksikliklerin giderilmesi için mücadele sürdürülmektedir. Bu mücadele üzerine Hayvanları Koruma Kanunu yasa tasarısı meclis

komisyonunda olup hala yasalaşmamıştır. 25 Kasım 2018 tarihinde 300' e yakın hayvan hakları grubu ve platformunun oluşturduğu Hayvan Hakları Yasama İzleme Delegasyonu Hayvanları Koruma Kanunu yasa tasarısına ilişkin endişelerini dile getirip birçok hayvanlara ilişkin sivil toplum kuruluşunun katıldığı Kadıköy'de geniş katılımlı protesto gerçekleştirmiştir. (Hürriyet ,2018)

2.9.2. Sosyal Medya ve Çevre Hareketi

1970'lerden itibaren ortaya çıkan ekoloji hareketi, nükleer karşıtı hareket gibi birçok hareketi ifade etmek için yeni toplumsal hareketler kavramı kullanılmaktadır (Önder, 2013). İnternet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte toplumsal hareketler değişmiş ve dönüşmüştür (Babacan, 2014).

Sosyal medya araçlarının kullanılması ile birlikte STK'lar amaçladıkları ve hedefledikleri sonuçlara ulaşmada etkin bir araca sahip olmuş, daha aktif olmuş, seslerini daha fazla duyurmaya başlamışlardır (Babacan, 2014).

Babacan vd. (2011) bahsettiği üzere ‘ ‘*Sosyal Medya'nın interaktif bir iletişim aracı olması, bireylerin sosyalleşme ve sosyal sermayelerine katkısının bulunması, bireylerin daha özgür ve demokratik bir ortamda düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilmeleri gibi olumlu özelliklere sahip olması yaşadığımız zamanın başat medya aracı olarak kabul görülmesine neden olmaktadır.* ‘ ‘

Sivil Toplum ve Çevre Hareketi başlığında izah edilen yakın tarihli çevre hareketlerinde sosyal medya etkin bir şekilde kullanılmış bunun sonucunda geniş katılımlı eylemler gerçekleştirilmiştir.

Bayhan (2014) 'e göre ‘ ‘*Gerek Taksim Gezi Parkındaki eylemlerde, gerekse 2011 yılından beri Avrupa ülkeleri, ABD ve Arap Baharı eylemlerinde internet, sosyal paylaşım siteleri twitter ve facebook ile cep telefonları temel toplanma ve haberleşme araçları olarak*

kullanılmıştır. Postmodern toplumsal hareketlerin en belirleyici özelliği internetin yoğun ve etkin olarak kullanılmasıdır. ‘‘

Yukarıda anlatılan 27 Mayıs 2013 tarihinde Gezi Parkında başlayan protestoda, son dönem nükleer enerji santrallerine karşı gösterilen tepki ve eylemlerde, özellikle hayvan haklarına ilişkin yasa tasarısının protestosunda sosyal medya etkin bir şekilde kullanılmıştır.

Greta Thunberg isimli genç aktivistin Ağustos 2018’ de İsveç Parlamentosu önünde başlattığı hükümetin iklim krizi için aldığı yetersiz planlara karşı oturma eylemi de sosyal medya üzerinden yayılarak birçok ülkeye yayılmıştır. Bu da sosyal medyanın yeni toplumsal hareketlerde küresel düzeyde etkisi olduğunu göstermektedir.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem ile verilerin derlenip analiz edilmesinde kullanılan tekniklere yönelik bilgiler yer almaktadır.

3.1 Araştırma Tipi

Bu araştırmanın saha çalışmasına dayalı bir nicel araştırma örneği olması ve veri toplama yöntemi olarak da anket uygulanmasına karar verilmiştir. Özellikle farkındalık ve tutum ölçen çalışmalarda diğer araştırma yöntemlerine kıyasla anketle uygulanmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Zira kısa zamanda konuya ilişkin veri toplamak ve anlamlı bir sonuca ulaşmak için anketler önem arz etmektedir. Anket uygulaması online olarak yapılmıştır.

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni çalışmanın kapsamı ile uyumlu olarak İstanbul ilindeki 11 milyon 18 yaş ve üstündeki genç yetişkin ve yetişkin bireylerdir (TUİK, 2016). Bu bağlamda örneklem büyüklüğü ise ± 0.05 örnekleme hatası ile 350 kişi olarak belirlenmiştir.

Online anket 18 yaş ve üstünde olan, İstanbul'da yaşayan gönüllü katılımcılarla yapılmıştır. Araştırma grubunu 217 (70,9 %) kadın 89 (29,1%) erkek olmak üzere 306 kişi oluşturmuştur.

3.3. Gereç

Çalışmanın ilk aşamasında çevre suçlarına yönelik tutum ve algının tespit edileceği görüşme formuna ait sorular konuya ilişkin basın taraması, mevcut ulusal ve uluslararası literatürde çalışmalar ve mevzuatın derlenmesi ile oluşturulmuştur.

Tablo I. Hipotezlere ilişkin tablo

H1	
Bağımsız değişken	Bağımlı Değişkenler
Çevreye ilişkin STK'lara üye olmak	Demografik bilgilere göre değişmektedir.
	Çevre bilincine ilişkin tutumu etkilemektedir.
	Çevresel tehdide karşı tutumu etkilemektedir.
	Yasal düzenlemelere karşı tutumu etkilemektedir.
	Çevresel eylemlere karşı tutumu etkilemektedir.
H2	
Bağımsız değişken	Bağımlı Değişkenler
Çevreye ilişkin sosyal medya hesaplarını takip etmek	Demografik bilgilere göre değişmektedir.
	Çevre bilincine ilişkin tutumu etkilemektedir.
	Çevresel tehdide karşı tutumu etkilemektedir.
	Yasal düzenlemelere karşı tutumu etkilemektedir.
	Çevresel eylemlere karşı tutumu etkilemektedir.

H1: Birinci Hipotez 1, H2: Hipotez İkinci Hipotez

Google Forms aracılığıyla hazırlanan “Çevre Bilinci ve Çevreye İlişkin Yasal Düzenlemelerde Kamusal Farkındalık” elektronik ve yüz yüze olarak 2019 yılında 24 Nisan-1 Haziran tarihleri arasında, gönüllü katılımcılara uygulanmıştır. Anket soruları 5’li likert tipi sıklık ölçeği, çoklu seçenekli, kapalı uçlu ve açık uçlu sorular kullanılarak hazırlanmıştır. Elde edilen veriler çevre bilincine, çevreye yönelik tutumlara ve çevreye ilişkin yasal düzenlemelere karşı tutumlara dair olan çalışmamız nitel bir anket çalışmasıdır. Bu tutumlara yönelik sorulara verdikleri yanıtlardan “kesinlikle katılıyorum” ve “katılmıyorum” destekledikleri konular, “kararsızım” “katılmıyorum” ve “hiç katılmıyorum” desteklemedikleri konular olarak yorumlanmıştır.

Anket formu aşağıdaki üç bölümden oluşmuştur. Buna göre;

1- Sosyodemografik Bilgiler (Cinsiyet, eğitim durumu, gelir vb.) hakkında katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiştir.

2- Bireysel Çevre Bilincine İlişkin Tutum (Çevreyi korumak hakkındaki bireysel sorumluluk, gündelik hayatta çevre koruma stratejileri, enerji ve yakıt tüketiminde tercih ve tutumlar vb.) hakkındaki davranış ve tutumlara ne oranda uyguladıklarına dair sorular sorulmuştur.

3-Çevresel Tehdide İlişkin Tutum: Çevresel sorunlara genel eğilim, sorunları önemseme ve ciddiye almaya İlişkin tutuma dair sorular sorulmuştur.

4- Çevreye Dair Yasal Düzenlemelere İlişkin Tutum: (Çevre Suçlarından hangilerini bildiklerini, hangilerini suç olarak tanımlayıp tanımlamadıklarını, çevre suçlarına ilişkin mevzuata dair farkındalıkları, mevzuatın ve alınan önlemlerin yeterliliğine dair yaklaşım, tutum ve algıları, çevre) belirtilen ifadeye ne oranda katıldıklarına dair sorular ile gözlemlenmiştir.

5-Çevresel Eylemlere/Yerel Yönetimlere/Sivil Toplum Kuruluşlarına İlişkin Tutum: Çevreyi korumaya yönelik aktif faaliyet içerisinde olup olmadıklarına ilişkin tutumları gözlemlenmiştir.

Anket yanıtlarının tutarlılığının kontrolü için de aynı istatistik programı aracılığıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır.

3.4. Veri Analizi

Katılımcılarla gerçekleştirilecek görüşmeler sonucunda görüşme formlarından elde edilen veriler SPSS 21.0 istatistik paket programında değerlendirilmiş olup ve verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiklerle birlikte ve sosyodemografik ve çevre bilincine sahip olmak değişkenlerine dayanarak bireylerin tutum ve algı farkındalıkları gözlemlenmiştir.

4.BULGULAR

Bu bölümde örneklem grubuna ait istatistiksel analizlere yer verilmekte, bulgular tablolar ve grafikler yardımı ile açıklanmaktadır.

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo-I. Araştırmanın Örneklemine Demografik Özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Kadın	217	70,9
	Erkek	89	29,1
Eğitim Durumu	İlkokul	4	1,3
	Lise	29	9,5
	Lisans	182	59,5
	Lisansüstü	91	29,7
Medeni Durum	Evli	140	45,8
	Bekar	166	54,2
Gelir Durumu	2000 TL ve altı	45	14,7
	2000 TL-5000 TL	128	41,8
	5000 TL-8000 TL	73	23,9
	8000 TL üstü	60	19,6
İstanbul'daki ikamet süreleri	1 Yıl	6	2
	1-5 Yıl	26	11,8
	5-10 Yıl	55	18
	10 Yıl üstü	209	68,3
Hanede yaşayan kişi sayısı	1	58	19
	1-3	183	59,8
	4-5	58	19
	5'ten fazla	7	2,3
Evcil hayvan sahipliği	Evet	94	30,7
	Hayır	212	69,3
Sigara Kullanımı	Evet	99	32,4
	Hayır	207	67,6
Çevre ile ilgili STK üyeliği	Evet	62	20,3
	Hayır	244	79,7
Sosyal medyada çevre ve hayvan haklarına ilişkin hesapları takip	Evet	209	68,3
	Hayır	97	31,7

Çalışmanın örneklemini oluşturan katılımcıların demografik özellikleri Tablo-I' de verilmiştir. Toplam 306 katılımcının %70,9' u kadın, 29,1'i erkektir. Eğitim durumu açısından %1,3'ü ilkokul, %9,5'i lise, %59,5'i lisans, %29,7'si lisansüstü mezunudur. Bu da anket katılımcılarının çoğunluğunun eğitim düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Medeni durum açısından %45,8'i evli, %54,2'si bekardır. Gelir durumu açısından incelendiğinde %14,7'si 2000 TL ve altı gelire, %41,8'i 2000 TL ve 5000 TL arasında gelire, %23,9'u 5000 TL ve 8000 TL arasında gelire, %19,6'sı 8000 TL ve üstü gelire sahiptir.

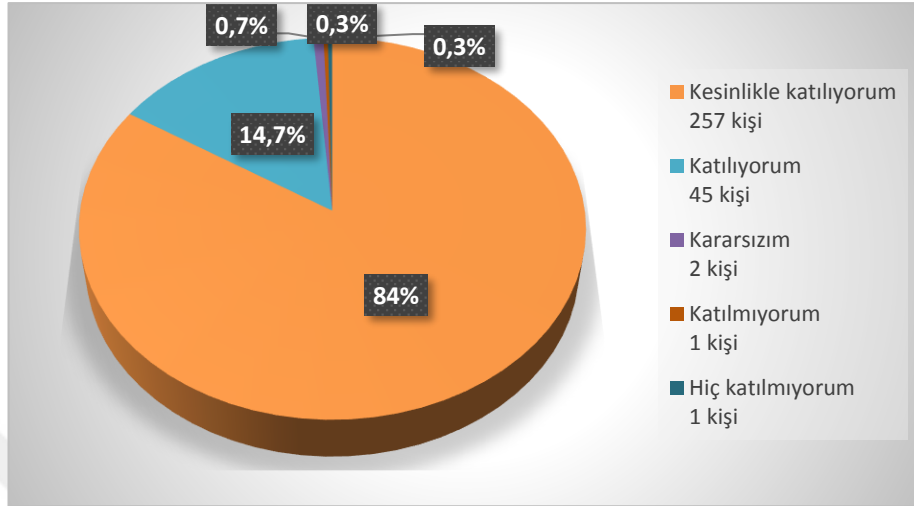
Katılımcıların İstanbul'da ikamet sürelerine bakıldığında %2'si 1 yıla kadar, %11,8'i 1 yıl ile 5 yıl arası, %18'i 5 yıl ve 10 yıl arası, %68,3'ü ise 10 yıl üstü süredir İstanbul'da ikamet etmektedir. Katılımcıların yaşadığı hanelerde yaşayan kişi sayısı incelendiğinde tek başına yaşayanlar %19, hanede yaşayan sayısı 3 kişiye kadar olanlar %59, 4 ve 5 kişi yaşayanlar %19, 5 kişiden fazla olanlar 7 kişi %2,3 oranındadır.

Katılımcıların evcil hayvanlarının olup olmamasına baktığımızda %30,7'nin evcil hayvan sahibi olduğu, %69,3'ün evcil hayvan sahibi olmadığı görülmektedir. Katılımcıların %32,4'ü sigara kullanmakta, %67,6'sı sigara kullanmamaktadır. Çevre ile ilgili kamu ve STK üyeliğine baktığımızda katılımcıların %20,3'ünün üyeliği olduğu, %79,7'sinin üyeliği olmadığı görülmektedir.

Sosyal medyada çevre ve hayvan haklarına ilişkin hesapları takip edenleri incelediğimizde %68,3'ün bu hesapları takip ettiği, %31,7'nin bu hesapları takip etmediği görülmektedir.

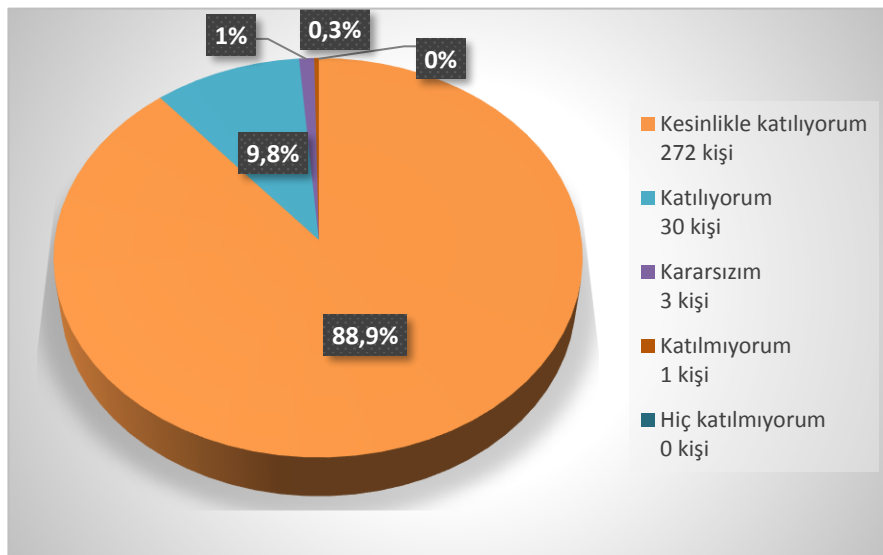
4.2. Katılımcıların anket sorularına verdikleri yanıtlar

Grafik I. Ekolojik denge giderek bozulmaktadır.

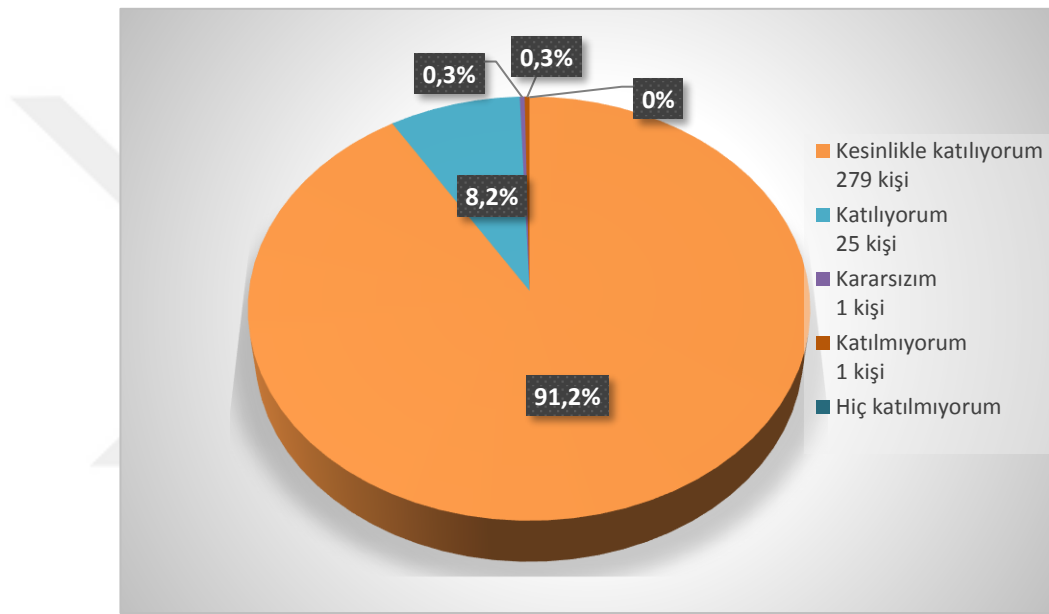
Katılımcılar arasında ekolojik denge giderek bozulmaktadır ifadesine kesinlikle katılıyorum yanıtını veren %84, katılıyorum yanıtını veren %14,7 olmakla bu ifadeye %88,7 oranında kişi katılmaktadır. %0,7'si kararsızım yanıtını, %0,3'ü kişi katılmıyorum yanıtını seçmiştir. Hiç katılmıyorum yanıtını veren olmamıştır. Toplamda %88,7'nin ekolojik dengenin giderek bozulduğuna katılması büyük çoğunluğun ekolojik sorunun farkında olduğunu göstermektedir.

Grafik II. Sokak hayvanlarının kasten öldürülmesi ve yaralanması suç olarak düzenlenmeli

Katılımcılar arasında Sokak hayvanlarının kasten öldürülmesi ve yaralanması suç olarak düzenlenmeli ifadesine %88,9 kesinlikle katılıyorum, %9,8 katılıyorum yanıtını vermiş toplamda %98,7'si bu ifadeye katılmaktadır. %'i kararsızım yanıtını, %0,3'ü kişi katılmıyorum yanıtını seçmiştir. Katılımcıların %98,7'sinin bu ifadeye katılması konuya ilişkin yasal düzenleme eksikliğinin farkında olduğunu göstermektedir.

Grafik III. Sokak hayvanlarına eziyet (fiziksel, cinsel) suç olarak düzenlenmeli

Katılımcılar arasında 'Sokak hayvanlarına eziyet (fiziksel, cinsel) suç olarak düzenlenmeli' ifadesine katılımcıların %91,2'si kesinlikle katılıyorum, %8,2' katılıyorum yanıtını vermiş toplam %99,2 bu ifadeye katılmaktadır. %0,3 kararsızım yanıtını, %0,1 katılmıyorum yanıtını seçmiş olup hiç katılmıyorum yanıtını seçen yoktur. Katılımcıların %99,2'sinin bu ifadeye katılması konuya ilişkin yasal düzenleme eksikliğinin farkında olduğunu göstermektedir.

4.3 Çevreye ilişkin STK'ya üye olma ile demografik değişkenler, çevre bilinci ve tutumu, çevresel tehdit tutumu, çevresel eylem tutumu arasındaki ilişki

Tablo II. Çevre ile ilgili STK üyesi olma ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Gruplar		STK üyelik		Toplam	X ²	Sd	p	
		Evet	Hayır					
Cinsiyet	Kadın	N	41	176	217	,863	1	,353
		%	18,90	81,10	100,00			
	Erkek	N	21	68	89			
		%	23,60	76,40	100,00			

Tabloda görüldüğü üzere çevreye ilişkin STK'ya üyelik ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($X^2 = ,863$; $p > .05$).

Tablo III. Çevre ile ilgili STK üyesi olma ile eğitim düzeyi değişkeni arasındaki ilişki

Gruplar		STK üyelik		Toplam	X ²	Sd	p	
		Evet	Hayır					
Eğitim düzeyi	Lise	N	7	26	33	3,30	2	,192
		%	21,20	78,80	100,00			
	Üniversite	N	31	151	182			
		%	17,00	83,00	100,00			
	Lisansüstü	N	24	67	91			
		%	26,40	73,60	100,00			

Tabloda görüldüğü üzere çevreye ilişkin STK'ya üyelik ile eğitim düzeyi değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($X^2 = 3,30$; $p > .05$).

Tablo IV. Çevre ile ilgili STK üyesi olma ile gelir durumu değişkeni arasındaki ilişki

Gruplar		STK üyelik		Toplam	X ²	Sd	p
		Evet	Hayır				
Gelir durumu	2000 tl ve altı	N	6	39	5,81	3	,121
		%	13,30	86,70			
	2000-5000tl	N	21	107			
		%	16,40	83,60			
	5000-8000tl	N	18	55			
		%	24,70	75,30			
	8000tl ve üstü	N	17	43			
		%	28,30	71,70			

Tabloda görüldüğü üzere çevreye ilişkin STK'ya üyelik ile gelir durumu değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($X^2 = 5,81$; $p > .05$).

Tablo V. Çevre ile ilgili STK üyesi olma ile hane kişi sayısı değişkeni arasındaki ilişki

Gruplar		STK üyelik		Toplam	X ²	Sd	p
		Evet	Hayır				
Hane kişi sayısı	1 kişi	N	12	46	,166	2	,921
		%	20,70	79,30			
	1-3 kişi	N	38	145			
		%	20,80	79,20			
	3-5 kişi	N	12	53			
		%	18,50	81,50			

Tabloda görüldüğü üzere çevreye ilişkin STK'ya üyelik ile hanede yaşayan kişi sayısı değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($X^2 = ,166$; $p > .05$).

Tablo VI. Çevre ile ilgili STK üyesi olma ile evcil hayvana sahip olma değişkeni arasındaki ilişki

Gruplar		STK üyelik		Toplam	X ²	Sd	p	
		Evet	Hayır					
Evcil hayvan sahipliği	Evet	N	25	69	94	3,37	1	,066
		%	26,60	73,40	100,00			
	Hayır	N	37	175	212			
		%	17,50	82,50	100,00			

Tabloda görüldüğü üzere çevreye ilişkin STK'ya üyelik ile evcil hayvana sahip olma değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($X^2 = 3,37$; $p > .05$).

Tablo VII. Çevre ile ilgili STK üyesi olup olmama değişkenine göre çevre bilinci ve tutumu arasındaki ilişki

Bağımlı Değişkenler	STK'ya Katılım	N	Ort	P
Evsel atıkları ayrıştırarak geri dönüşüm kutularına atarım.	Evet	62	2,065	0,000
	Hayır	244	2,721	
Evdeki elektronik aletlerin kullanımı bittikten sonra fişini çekerim.	Evet	62	2,177	0,749
	Hayır	244	2,234	
Çamaşır makinesini doldurmadan çalıştırmam.	Evet	62	1,774	0,450
	Hayır	244	1,676	
Ozon tabakasına zararlı maddeleri içeren tüketim mallarını (deodorant ve diğer spreyleri) kullanmamaya dikkat ederim.	Evet	62	2,323	0,017
	Hayır	244	2,791	
Sokaktayken çöplerimi çöp kutusuna atmaya özen gösteririm.	Evet	62	1,032	0,177
	Hayır	244	1,119	
Sigara izmaritini sokakta yere atmam.	Evet	62	2,177	0,286
	Hayır	244	1,947	
Çevresel duyarlılığım nedeniyle toplu taşıma araçlarını tercih ederim.	Evet	62	2,323	0,808
	Hayır	244	2,365	
Sokak hayvanlarını beslerim.	Evet	62	2,339	0,088
	Hayır	244	2,615	
Ambalajında geri dönüşüm işareti olan ürünleri almayı tercih ederim.	Evet	62	2,452	0,002
	Hayır	244	3,029	
Ağaçların korunması için gereksiz kâğıt kullanımına dikkat ederim.	Evet	62	1,565	0,050
	Hayır	244	1,848	

Not: $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kabul edilmiştir.

Katılımcıların Çevre Bilinci ve Tutumlarına dair anket değişkenlerinin çevreyle ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına üye olup olmama duruna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre, sivil toplum kuruluşlarına üye olanlar, üye olmayanlara göre istatistiksel olarak evsel atıkları ayrıştırarak geri dönüşüm kutularına daha fazla atmakta ($p = .000 < .05$), Ozon tabakasına

zararlı maddeleri içeren tüketim mallarını kullanmamaya dikkat etmekte ($p=.017<.05$) ve ambalajında geri dönüşüm işareti olan ürünleri almayı tercih etmektedirler ($p=.002<.05$). Diğer Çevre Bilinci ve Tutumlarına dair anket değişkenleri ise sivil toplum kuruluşlarına üye olup olmama durumuna göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

Tablo VIII. Çevre ile ilgili STK üyesi olup olmama değişkenine göre çevresel tehdit tutumu arasındaki ilişki

Bağımlı Değişkenler	STK'ya Katılım	N	Ort	p
Ekolojik denge giderek bozulmaktadır.	Evet	62	1,129	0,313
	Hayır	244	1,197	
Sanayi atıkları arıtma işleminden sonra akarsu ve denizlere dökülebilir.	Evet	62	3,323	0,225
	Hayır	244	3,561	
Ülkemizde sanayi kuruluşlarının atık kontrolleri yeterli düzeyde yapılmaktadır.	Evet	62	4,226	0,254
	Hayır	244	4,037	
Baz istasyonları insan sağlığını olumsuz etkilemektedir.	Evet	62	1,500	0,625
	Hayır	244	1,553	
Nükleer santralin ülke ekonomisine katkı sağlayacağını düşünüyorum.	Evet	62	4,161	0,003
	Hayır	244	3,623	
Nükleer atıkların imhası çözilemeyen çevresel problemlerdendir.	Evet	62	1,419	0,132
	Hayır	244	1,590	
İnsanların daha fazla bir ekonomik büyüme için doğaya zarar verme hakları vardır.	Evet	62	4,726	0,564
	Hayır	244	4,664	
Çevresel problemlerimizi çözmek için bilim ve teknoloji yeterlidir.	Evet	62	3,387	0,146
	Hayır	244	3,619	
Hayvansal Gıda-Et Endüstrisi çevre kirliliğine yol açmaktadır.	Evet	62	2,581	0,348
	Hayır	244	2,730	

Not: $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kabul edilmiştir.

Katılımcıların Çevresel Tehdit değişkenlerinin çevreyle ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına üye olup olmama duruna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre, sivil toplum kuruluşlarına üye olanlar, üye olmayanlara göre istatistiksel olarak Nükleer santralin ülke ekonomisine katkı sağlayacağını düşünmemektedirler ($p=.003<.05$). Diğer çevresel tehdit değişkenleri ise sivil toplum kuruluşlarına üye olup olmama durumuna göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

Tablo-IV. Çevre ile ilgili STK üyesi olup olmama değişkenine göre yasal düzenlemelere yönelik tutum arasındaki ilişki

Bağımlı Değişkenler	STK'ya Katılım	N	Ort	Z	P
Sokak hayvanlarının kasten öldürülmesi ve yaralanması suç olarak düzenlenmeli.	Evet	62	151,68	-0,333	0,739
	Hayır	244	153,96		
	Total	306			
Sokak hayvanlarına eziyet (fiziksel, cinsel) suç olarak düzenlenmeli.	Evet	62	149,81	-0,749	0,454
	Hayır	244	154,44		
	Total	306			
Çevrenin kirletilmesine neden olan tüzel kişilere/şirketlere uygulanan yaptırımlar bireylere uygulanan yaptırımlardan daha ağır olmalı.	Evet	62	160,01	-0,994	0,320
	Hayır	244	151,85		
	Total	306			
İmar affı (imar barışı) düzenlemesi çarpık kentleşmeyi kalıcı hale getirir.	Evet	62	131,42	-2,538	0,011
	Hayır	244	159,11		
	Total	306			
İmar affı (imar barışı) düzenlenmesi kamu yararına değildir.	Evet	62	139,86	-1,475	0,140
	Hayır	244	156,97		
	Total	306			
İmar affı (imar barışı) düzenlemesi kaçak yapılanmayı özendirir.	Evet	62	139,79	-1,549	0,121
	Hayır	244	156,98		
	Total	306			
Hayvanların çalıştırılması yasalarla belirli standartlara bağlanmalıdır.	Evet	62	158,52	-0,573	0,567
	Hayır	244	152,22		
	Total	306			
Hayvanların çalıştırılması (yük hayvanı, fayton vb.) yasaklanmalıdır.	Evet	62	141,06	-1,440	0,150
	Hayır	244	156,66		
	Total	306			
Hayvanların kullanıldığı sirkler tamamen yasaklanmalıdır.	Evet	62	146,48	-0,897	0,370
	Hayır	244	155,28		
	Total	306			
Evcil hayvanların ticaretine karşıyım.	Evet	62	136,85	-2,040	0,041
	Hayır	244	157,73		
	Total	306			

Not: $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kabul edilmiştir. (Açıklaması Tablo X. ile birlikte yapılacaktır.)

Tablo X. Çevre ile ilgili STK üyesi olup olmama değişkenine göre yasal düzenlemelere yönelik tutum

Bağımlı Değişkenler	STK'ya Katılım	N	Ort	Z	P
Genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO'lar) kanundaki düzenlemeler ve denetlemelere göre hayvan yeminde kullanılabilir.	Evet	62	171,63	-	0,054
	Hayır	244	148,89	1,925	
	Total	306			
Genetiği değiştirilmiş organizmaların (GDO'ların) gıdalarda kullanılması yasaklanmalıdır.	Evet	62	143,94	-	0,205
	Hayır	244	155,93	1,267	
	Total	306			
Genetiği değiştirilmiş organizmalara (GDO'lara) ilişkin düzenleme ve denetlemelere güvenmiyorum.	Evet	62	147,12	-	0,452
	Hayır	244	155,12	0,752	
	Total	306			
Çevre sorunlarının çözülebilmesi devlet politikalarının değişmesine bağlıdır.	Evet	62	138,2	-	0,074
	Hayır	244	157,39	1,784	
	Total	306			
Çevre sorunlarında en büyük pay yerel yönetimlere (belediyeler) düşmektedir.	Evet	62	149,36	-	0,661
	Hayır	244	154,55	0,439	
	Total	306			
Çevreye zarar veren her eylem yasal yaptırıma tabi tutulmalıdır.	Evet	62	141,02	-	0,128
	Hayır	244	156,67	1,523	
	Total	306			
Çevreye zarar veren kişilere hapis ya da para cezası yerine çevreye yararlı kamu kuruluşunda belirli bir süre çalışma yaptırımı uygulanmalıdır.	Evet	62	144,45	-	0,330
	Hayır	244	155,8	0,975	
	Total	306			
Evcil bir hayvanın terk edilmesi/sokağa bırakılması suç olarak düzenlenmeli.	Evet	62	139,98	-	0,137
	Hayır	244	156,93	1,487	
	Total	306			
Çevreye ilişkin suçlarda yaptırımlar yeterince uygulanmamaktadır.	Evet	62	138,1	-	0,041
	Hayır	244	157,41	2,045	
	Total	306			

Not: $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kabul edilmiştir.

Katılımcıların yasal düzenlemelere dair tutumu değişkenlerinin çevreyle ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına üye olup olmama durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonucuna göre, sivil toplum kuruluşlarına üye olanlar, üye olmayanlara göre istatistiksel olarak İmar affı (imar barışı) düzenlemesinin çarpık kentleşmeyi kalıcı hale getireceğini düşünmekte ($p=.011<.05$), Evcil hayvanların ticaretine karşı olduğunu belirtmekte ($p=.041<.05$) ve Çevreye ilişkin suçlarda yaptırımlar yeterince uygulanmadığına inanmaktadır ($p=.041<.05$). Diğer yasal düzenlemelere ilişkin tutum anket değişkenleri ise sivil toplum kuruluşlarına üye olup olmama durumuna göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

Tablo XI. Çevre ile ilgili STK üyesi olup olmama değişkenine göre çevresel eylemler ve çevre bilincine ilişkin tutum arasındaki ilişki

Bağımlı Değişkenler	STK'ya Katılım	N	Ortalama	P
Ülkemizde çevre ile ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına destek verdim.	Evet	62	2,258	0,000
	Hayır	244	3,287	
İnsanlık için hayvanlar üzerinde her türlü deney yapılmasını uygun görüyorum.	Evet	62	3,935	0,245
	Hayır	244	4,111	
Sokak hayvanlarına barınak yaparım.	Evet	62	2,952	0,000
	Hayır	244	3,578	
Çevreyle ilgili konuları işleyen belgeselleri izlerim.	Evet	62	1,935	0,000
	Hayır	244	2,549	
Çevreye duyarlı bir insan olduğumu düşünürüm.	Evet	62	1,758	0,097
	Hayır	244	1,906	
Günlük gazete ve dergilerdeki çevre ile ilgili haberleri takip ederim.	Evet	62	2,161	0,002
	Hayır	244	2,627	
Kentlerde yaşayan bireyler ihtiyaçlarına göre yaşam alanlarını belirleyebilmede aktif rol oynamalıdır.	Evet	62	1,806	0,271
	Hayır	244	1,943	
Sivil toplum örgütleri yerel yönetimden (belediyeler) ve merkezi yönetimden (devlet) daha etkin çalışmaktadır.	Evet	62	1,726	0,004
	Hayır	244	2,107	
İkamet ettiğim ilçede belediyenin çevreye dair çalışmalarından memnunum.	Evet	62	2,968	0,383
	Hayır	244	3,115	

Not: $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kabul edilmiştir.

Katılımcıların çevresel eylemlere ilişkin tutum değişkenlerinin çevreyle ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına üye olup olmama duruna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre, sivil toplum kuruluşlarına üye olanlar, üye olmayanlara göre istatistiksel olarak ülkemizde çevre ile ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına destek vermekte ($p=.000<.05$), evcil hayvanların ticaretine karşı olduğunu belirtmekte ($p=.041<.05$), çevreye ilişkin suçlarda yaptırımlar yeterince uygulanmadığına inanmakta ($p=.041<.05$) ve sivil toplum örgütleri yerel yönetimden (belediyeler) ve merkezi yönetimden (devlet) daha etkin çalıştığını düşünmektedir. Diğer çevresel eylemlere ilişkin tutum değişkenleri ise sivil toplum kuruluşlarına üye olup olmama durumuna göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

4.4 Çevre ile ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme ile demografik değişkenler, çevre bilinci ve tutumu, çevresel tehdit tutumu, çevresel eylem tutumu arasındaki ilişki

Tablo XII. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Gruplar		Sosyal Medyada Takip		Toplam	X ²	sd	p	
		Evet	Hayır					
Cinsiyet	Kadın	N	152	65	217	1,05	1	,306
		%	70,00	30,00	100,00			
	Erkek	N	57	32	89			
		%	64,00	36,00	100,00			

Tabloda görüldüğü üzere çevre ile ilgili sosyal medya hesapların takibi ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($X^2 = 1,05$; $p > .05$).

Tablo XIII. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre eğitim düzeyi değişkeni arasındaki ilişki

Gruplar		Sosyal Medyada Takip		Toplam	X ²	Sd	p	
		Evet	Hayır					
Eğitim düzeyi	Lise	N	20	13	33	1,32	2	,518
		%	60,60	39,40	100,00			
	Üniversite	N	124	58	182			
		%	68,10	31,90	100,00			
	Lisansüstü	N	65	26	91			
		%	71,40	28,60	100,00			

Tabloda görüldüğü üzere çevre ile ilgili sosyal medya hesapların takibi ile eğitim düzeyi değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($X^2 = 1,32$; $p > .05$).

Tablo XIV. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre gelir durumu değişkeni arasındaki ilişki

Gruplar		Sosyal Medyada Takip		Toplam	X ²	Sd	p	
		Evet	Hayır					
Gelir durumu	2000 tl ve altı	N	30	15	45	3,41	3	,332
		%	66,70	33,30	100,00			
	2000-5000tl	N	81	47	128			
		%	63,30	36,70	100,00			
	5000-8000tl	N	53	20	73			
		%	72,60	27,40	100,00			
	8000tl ve üstü	N	45	15	60			
		%	75,00	25,00	100,00			

Tabloda görüldüğü üzere çevre ile ilgili sosyal medya hesapların takibi ile gelir durumu değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($X^2 = 3,41$; $p > .05$).

Tablo XV. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre hane kişi sayısı değişkeni arasındaki ilişki

Gruplar		Sosyal Medyada Takip		Toplam	X ²	Sd	p	
		Evet	Hayır					
Hane kişi sayısı	1 kişi	N	36	22	58	13,67	2	,001
		%	62,10	37,90	100,00			
	1-3 kişi	N	139	44	183			
		%	76,00	24,00	100,00			
	3-5 kişi	N	34	31	65			
		%	52,30	47,70	100,00			

Tabloda görüldüğü üzere çevre ile ilgili sosyal medya hesapların takibi ile hanede yaşayan kişi sayısı değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonuçları incelendiğinde; çevre ve hayvan hakları ile ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin oranı, hanede yaşayan kişi sayısı bir olanlarda %62,10, hanede yaşayan sayısı 1 ile 3 kişi arasında olanlarda %76,00'a çıktığı ancak hanede yaşayan sayısı 3-5 kişi arasında olan grupta ise %52,30 'a düştüğü görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre hanede yaşaya kişi sayısı

değişkenine göre sosyal medyada çevre ve hayvan hakları ile ilgili hesapları takip etme davranışında gözlenen fark istatistiksel açıdan anlamlı olduğu bulunmuştur ($X^2 = 13,67$; $p < .05$). Başka bir deyişle hanede yaşayan kişi sayısı ile sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo XVI. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre evcil hayvana sahip olma değişkeni arasındaki ilişki

Gruplar		Sosyal Medyada Takip		Toplam	X^2	Sd	p
		Evet	Hayır				
Evcil hayvan sahipliği	Evet	N	81	13	94	20,01	1
		%	86,20	13,80	100,00		
	Hayır	N	128	84	212		
		%	60,40	39,60	100,00		

Tabloda görüldüğü üzere çevre ile ilgili sosyal medya hesapların takibi ile evcil hayvana sahip olma değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonuçları incelendiğinde; çevre ve hayvan hakları ile ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin oranı, evcil hayvanı olanlar arasında %86,20 olduğu, evcil hayvanı olmayanlarda ise bu oranın %60,60'a düştüğü görülmektedir. Evcil hayvana sahip olup olmama durumuna göre sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme davranışında gözlenen fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($X^2 = 20,01$; $p < .05$).

Tablo XVII. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme değişkenine göre çevre ile ilgili STK üyeliği arasındaki ilişki

Gruplar		Sosyal Medyada Takip		Toplam	X^2	Sd	p
		Evet	Hayır				
STK üyeliği	Evet	N	52	10	62	8,71	1
		%	83,90	16,10	100,00		
	Hayır	N	157	87	244		
		%	64,30	35,70	100,00		

Tabloda görüldüğü üzere çevre ve hayvan hakları ile ilgili sosyal medya hesapların takibi ile STK üyeliği değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare testi sonuçları incelendiğinde; çevre ve hayvan hakları ile ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin oranı, STK'ya üye olanlar arasında %83,90 iken üye olmayanlarda bu oranın %64,30'a düştüğü görülmektedir. Çevre ve hayvan hakları ile ilgili STK'ya üyelik durumuna göre sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etme davranışında gözlenen fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($X^2 = 8,71$; $p < .05$). Başka bir anlatımla değişkenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo-XVIII. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip edip etmeme değişkenine göre çevre bilinci ve tutumu arasındaki ilişki

Bağımlı Değişkenler	Sosyal medyada çevresel hesapların takibi	N	Ort	P
Evsel atıkları ayrıştırarak geri dönüşüm kutularına atarım.	Evet	209	2,502	0,079
	Hayır	97	2,773	
Evdeki elektronik aletlerin kullanımı bittikten sonra fişini çekerim.	Evet	209	2,153	0,149
	Hayır	97	2,371	
Çamaşır makinesini doldurmadan çalıştırmam.	Evet	209	1,636	0,092
	Hayır	97	1,825	
Ozon tabakasına zararlı maddeleri içeren tüketim mallarımı (deodorant ve diğer spreyleri) kullanmamaya dikkat ederim.	Evet	209	2,531	0,002
	Hayır	97	3,052	
Sokaktayken çöplerimi çöp kutusuna atmaya özen gösteririm.	Evet	209	1,077	0,159
	Hayır	97	1,155	
Sigara izmaritini sokakta yere atmam.	Evet	209	2,005	0,848
	Hayır	97	1,969	
Çevresel duyarlılığım nedeniyle toplu taşıma araçlarımı tercih ederim.	Evet	209	2,368	0,797
	Hayır	97	2,330	
Sokak hayvanlarını beslerim.	Evet	209	2,335	0,000
	Hayır	97	3,041	
Ambalajında geri dönüşüm işareti olan ürünleri almayı tercih ederim.	Evet	209	2,751	0,001
	Hayır	97	3,258	
Ağaçların korunması için gereksiz kâğıt kullanımına dikkat ederim.	Evet	209	1,665	0,001
	Hayır	97	2,062	

Not: $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kabul edilmiştir.

Katılımcıların Çevre Bilinci ve Tutumlarına dair anket değişkenlerinin çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre, çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenler, etmeyenlere göre istatistiksel olarak Ozon tabakasına zararlı maddeleri içeren tüketim mallarını kullanmamaya dikkat etmekte ($p=.002<.05$), Sokak hayvanlarını beslemekte ($p=.000<.05$), ambalajında geri dönüşüm işareti olan ürünleri almayı tercih etmekte($p=.001<.05$), ağaçların korunması için gereksiz kâğıt kullanımına dikkat etmektedirler($p=.001<.05$). Diğer Çevre Bilinci ve Tutumlarına dair anket değişkenleri ise çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme durumuna göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

Tablo XIX. Sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip edip etmeme değişkenine göre çevresel tehdit tutumu arasındaki ilişki

Bağımlı Değişkenler	Sosyal medyada çevresel hesapların takibi	N	Ort	P
Ekolojik denge giderek bozulmaktadır.	Evet	209	1,129	0,003
	Hayır	97	1,299	
Sanayi atıkları arıtma işleminden sonra akarsu ve denizlere dökülebilir.	Evet	209	3,598	0,114
	Hayır	97	3,330	
Ülkemizde sanayi kuruluşlarının atık kontrolleri yeterli düzeyde yapılmaktadır.	Evet	209	4,220	0,001
	Hayır	97	3,763	
Baz istasyonları insan sağlığını olumsuz etkilemektedir.	Evet	209	1,522	0,482
	Hayır	97	1,588	
Nükleer santralin ülke ekonomisine katkı sağlayacağını düşünüyorum.	Evet	209	3,895	0,001
	Hayır	97	3,381	
Nükleer atıkların imhası çözilemeyen çevresel problemlerdendir.	Evet	209	1,474	0,008
	Hayır	97	1,732	
İnsanların daha fazla bir ekonomik büyüme için doğaya zarar verme hakları vardır.	Evet	209	4,746	0,017
	Hayır	97	4,526	
Çevresel problemlerimizi çözmek için bilim ve teknoloji yeterlidir.	Evet	209	3,584	0,787
	Hayır	97	3,546	
Hayvansal Gıda-Et Endüstrisi çevre kirliliğine yol açmaktadır.	Evet	209	2,598	0,019
	Hayır	97	2,918	

Not: $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kabul edilmiştir.

Katılımcıların Çevresel Tehdit değişkenlerinin çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre, çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenler, etmeyenlere göre istatistiksel olarak ekolojik dengenin giderek bozulduğunu($p=.003<.05$), ülkemizde sanayi kuruluşlarının atık kontrolleri yeterli düzeyde yapılmadığını, ($p=.001<.05$), nükleer santralin ülke ekonomisine katkı sağlamayacağını($p=.001<.05$), nükleer atıkların imhasının çözilemeyen çevresel problemlerden olduğunu($p=.008<.05$), insanların daha fazla bir ekonomik büyüme için doğaya zarar verme hakları olmadığını ($p=.017<.05$), hayvansal gıda-et endüstrisinin çevre kirliliğine yol açtığını düşünmektedirler($p=.019<.05$). Diğer çevresel tehdit değişkenleri ise sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme durumuna göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

Tablo XX. Sosyal medyada çevresel hesapları takip edip etmeme değişkenine göre yasal düzenlemelere yönelik tutum

Bağımlı Değişkenler	Sosyal medyada çevresel hesapların takibi	N	Ort	p
Sokak hayvanlarına eziyet (fiziksel, cinsel) suç olarak düzenlenmeli.	Evet	209	148,730	0,005
	Hayır	97	163,780	
	Total	306		
Çevrenin kirlenmesine neden olan tüzel kişilere/şirketlere uygulanan yaptırımlar bireylere uygulanan yaptırımlardan daha ağır olmalı.	Evet	209	151,490	0,372
	Hayır	97	157,820	
	Total	306		
İmar affı (imar barışı) düzenlemesi çarpık kentleşmeyi kalıcı hale getirir.	Evet	209	148,370	0,086
	Hayır	97	164,560	
	Total	306		
İmar affı (imar barışı) düzenlenmesi kamu yararına değildir.	Evet	209	147,300	0,051
	Hayır	97	166,870	
	Total	306		
İmar affı (imar barışı) düzenlemesi kaçak yapılanmayı özendirir.	Evet	209	148,110	0,076
	Hayır	97	165,120	
	Total	306		
Hayvanların çalıştırılması yasalarla belirli standartlara bağlanmalıdır.	Evet	209	149,910	0,234
	Hayır	97	161,230	
	Total	306		
Hayvanların çalıştırılması (yük hayvanı, fayton vb.) yasaklanmalıdır.	Evet	209	141,920	0,000
	Hayır	97	178,450	
	Total	306		
Hayvanların kullanıldığı sirkler tamamen yasaklanmalıdır.	Evet	209	145,060	0,002
	Hayır	97	171,690	
	Total	306		
Evcil hayvanların ticaretine karşıyım.	Evet	209	139,890	0,000
	Hayır	97	182,820	
	Total	306		

Not: $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kabul edilmiştir.

Katılımcıların yasal düzenlemelere dair tutumu değişkenlerinin çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre, çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenler etmeyenlere göre istatistiksel olarak sokak hayvanlarına eziyetin suç olarak düzenlenmesini($p=.005<.05$), hayvanların çalıştırılması yasaklanmasını($p=.000<.05$), hayvanların kullanıldığı sirkler tamamen yasaklanmasını($p=.002<.05$) düşünmekte, evcil hayvanların ticaretine karşı olduğunu belirtmektedir($p=.000<.05$). Diğer yasal düzenlemelere ilişkin tutum anket değişkenleri ise çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme durumuna göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

Tablo XXI. Sosyal medyada çevresel hesapları takip edip etmeme değişkenine göre yasal düzenlemelere yönelik tutum

Bağımlı Değişkenler	Sosyal medyada çevresel hesapların takibi	N	Ort	p
Genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO'lar) kanundaki düzenlemeler ve denetlemelere göre hayvan yeminde kullanılabilir.	Evet	209	159,930	0,047
	Hayır	97	139,640	
	Total	306		
Genetiği değiştirilmiş organizmaların (GDO'ların) gıdalarda kullanılması yasaklanmalıdır.	Evet	209	146,420	0,006
	Hayır	97	168,750	
	Total	306		
Genetiği değiştirilmiş organizmalara (GDO'lara) ilişkin düzenleme ve denetlemelere güvenmiyorum.	Evet	209	145,030	0,004
	Hayır	97	171,750	
	Total	306		
Çevre sorunlarının çözülebilmesi devlet politikalarının değişmesine bağlıdır.	Evet	209	147,400	0,038
	Hayır	97	166,650	
	Total	306		
Çevre sorunlarında en büyük pay yerel yönetimlere (belediyeler) düşmektedir.	Evet	209	151,810	0,601
	Hayır	97	157,150	
	Total	306		
Çevreye zarar veren her eylem yasal yaptırıma tabi tutulmalıdır.	Evet	209	146,800	0,017
	Hayır	97	167,940	
	Total	306		
Çevreye zarar veren kişilere hapis ya da para cezası yerine çevreye yararlı kamu kuruluşunda belirli bir süre çalışma yaptırımı uygulanmalıdır.	Evet	209	151,930	0,621
	Hayır	97	156,890	
	Total	306		
Evcil bir hayvanın terk edilmesi/sokağa bırakılması suç olarak düzenlenmeli.	Evet	209	140,970	0,000
	Hayır	97	180,500	
	Total	306		
Çevreye ilişkin suçlarda yaptırımlar yeterince uygulanmamaktadır.	Evet	209	146,750	0,009
	Hayır	97	168,050	
	Total	306		

Not: $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kabul edilmiştir.

Katılımcıların yasal düzenlemelere dair tutumu değişkenlerinin çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Kruskal Wallis testi sonucuna göre, çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenler etmeyenlere göre istatistiksel olarak GDO' ların kanundaki düzenlemeler ve denetlemelere göre hayvan yeminde kullanmasına($p=.047<.05$), GDO' ların gıdalarda kullanılmasına karşı olup($p=.006<.05$), GDO' lara ilişkin düzenleme ve denetlemelere güvenmemekte($p=.004<.05$), çevre sorunlarının çözülebilmesi devlet politikalarının değişmesine bağlı olduğunu ($p=.038<.05$), çevreye zarar veren her eylem yasal yaptırıma tabi tutulması gerektiğini($p=.017<.05$), evcil bir hayvanın terk edilmesi/sokağa bırakılması suç olarak düzenlenmesini($p=.000<.05$), çevreye ilişkin suçlarda yaptırımlar yeterince uygulanmadığını düşünmektedir($p=.009<.05$). Diğer yasal düzenlemelere ilişkin tutum anket değişkenleri ise çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme durumuna göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

Tablo XXII. Sosyal medyada çevresel hesapları takip edip etmeme değişkenine göre çevresel eylemlere ilişkin tutum arasındaki ilişki

Bağımlı Değişkenler	Sosyal medyada çevresel hesapların takibi	N	Ort	p
Ülkemizde çevre ile ilgili faaliyet gösteren kamu veya sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına destek verdim.	Evet	209	2,837	0,000
	Hayır	97	3,598	
İnsanlık için hayvanlar üzerinde her türlü deney yapılmasını uygun görüyorum.	Evet	209	4,187	0,007
	Hayır	97	3,835	
Sokak hayvanlarına barınak yaparım.	Evet	209	3,220	0,000
	Hayır	97	3,948	
Çevreyle ilgili konuları işleyen belgeselleri izlerim.	Evet	209	2,263	0,000
	Hayır	97	2,773	
Çevreye duyarlı bir insan olduğumu düşünürüm.	Evet	209	1,799	0,002
	Hayır	97	2,041	
Günlük gazete ve dergilerdeki çevre ile ilgili haberleri takip ederim.	Evet	209	2,287	0,000
	Hayır	97	3,062	
Kentlerde yaşayan bireyler ihtiyaçlarına göre yaşam alanlarını belirleyebilmede aktif rol oynamalıdır.	Evet	209	1,885	0,378
	Hayır	97	1,979	
Sivil toplum örgütleri yerel yönetimden (belediyeler) ve merkezi yönetimden (devlet) daha etkin çalışmaktadır.	Evet	209	1,900	0,000
	Hayır	97	2,309	
İkamet ettiğim ilçede belediyenin çevreye dair çalışmalarından memnunum.	Evet	209	3,100	0,737
	Hayır	97	3,052	

Not: $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kabul edilmiştir.

Katılımcıların çevresel eylemlere ilişkin tutum değişkenlerinin çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre, çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenler, etmeyenlere göre istatistiksel olarak ülkemizde çevre ile ilgili

faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına destek vermekte ($p=.000<.05$), insanlık için hayvanlar üzerinde her türlü deney yapılmasını uygun görmemekte($p=.007<.05$), sokak hayvanlarına barınak yapmakta ($p=.000<.05$), çevreyle ilgili konuları işleyen belgeselleri izlemekte($p=.000<.05$), çevreye duyarlı bir insan olduğumu düşünmekte($p=.002<.05$), günlük gazete ve dergilerdeki çevre ile ilgili haberleri takip etmekte($p=.000<.05$), sivil toplum örgütleri yerel yönetimden (belediyeler) ve merkezi yönetimden (devlet) daha etkin çalıştığını düşünmektedir($p=.000<.05$),.Diğer çevresel eylemlere ilişkin tutum değişkenleri ise çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edip etmeme durumuna göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

5. TARTIŞMA

Araştırmada elde edilen bulgular aynı konu hakkında yapılan çalışmalar ile karşılaştırılarak tartışılacaktır. Literatürde çevre bilinci ve algısına yönelik birçok araştırma gerçekleştirildiği görülmüştür.

Araştırmamızda çevre ile ilgili faaliyet gösteren STK' lara üye olma ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (Bkz. Tablo II). Oysa literatürde yer alan benzer araştırmalarda çevre bilinci ve duyarlılığı konularında cinsiyetle ilgili kadınlar lehine anlamlı fark bulunmuştur. Söz gelimi Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelendiği bir çalışmada kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre duyarlılıklarının daha yüksek olduğuna dair anlamlı fark bulunmuştur (Kasma Ronkainen vd. 1996; Karacaoğlu ve Çabuk, 2003; Yurtseven vd. 2010). Öte yandan kimi araştırmalarda da bizim araştırma bulgularımıza paralel bir biçimde çevreye duyarlılık konusunda cinsiyet bağlamında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemektedir (Şama, 2003; Aydın ve Kaya, 2011; Dolaştır Koyun, 2016).

Çevre bilincini gösteren çevre ile ilgili STK' lara üye olmak ve sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip etmek eğitim durumuna göre değişiklik göstermektedir hipotezimize ilişkin olarak ilköğretim ve lise mezunu katılımcıların yeterince temsil edilmemesi nedeniyle çalışmamızda eğitim durumu konusunda anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (Bkz. Tablo III).

Çevre ile ilgili STK'lara üye olanların, üye olmayanlara göre daha fazla gelir durumuna sahip olmaları çalışmamızda istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (Bkz. Tablo IV). Farklı olarak öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumlarına ilişkin bir çalışmada çevre sorunlarına ilişkin tutumda ortaya yakın bir gelir grubuna giren öğrencilerin, düşük gelirlilerden daha olumlu tutum geliştirdikleri ortaya konulmuştur (Şama, 2003).

Çalışmamızda ulaştığımız bir diğer sonuca göre çevre ile ilgili faaliyet gösteren STK'lara üye olanlar, üye olmayanlara göre evsel atıkları ayrıştırarak geri dönüşüm kutularına daha fazla

atmaları, ozon tabakasına zararlı maddeleri içeren tüketim mallarını kullanmamaya dikkat etmeleri, ambalajında geri dönüşüm işareti olan ürünleri almayı tercih etmeleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo VII). Buradan da çevre ile ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları üyelerinin sadece çevresel bir farkındalığının olmadığı bunun yanında çevreyi koruma davranışlarının eylemlerine de dönüştüğü sonucuna varabiliriz. Finlandiya yapılan bir çalışmada tıp öğrencilerinde çevreyle ilgili herhangi bir derneğe üye olmanın çevresel duyarlılığı arttırdığı sonucunda ulaşılmıştır (Kasma-Ronkainen vd, 1996). Çevre bilincinin artmasıyla birlikte tüketiciler daha az kirlilik oluşturan, geri dönüştürülebilen, ekosistem için güvenli olan ürünlerin olmasını talep etmektedir (Karaca, 2013). Kişisel değerler ve çevre bilincinin çevreci ürünlerin tercih edilmesindeki etkilerine ilişkin araştırma sonucunda çevreci ürün tercih etmede çevreye yönelik bilgi düzeyindense çevreye yönelik olumlu tutumun daha fazla etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Çolakoğlu ve diğerleri, 2013). Öte yandan bir çalışmada çevre konusunda herhangi gönüllü kuruluş veya organizasyona üye olmayanların, üye olanlara göre çevreye ilişkin bilgilerinin daha fazla olmasına rağmen çevreye ilişkin davranışlarına dikkat etmediklerini belirttikleri tespit edilmiştir (Özdemir vd.,2004). Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi anket çalışmasında öğrencilerin çoğunun ozon tabakasına zararlı maddeleri içeren ürünlerin kullanılmaması ve toplu taşıma araçlarının kullanılması hakkında duyarlı olmadıkları sonucuna varılmıştır (Karacaoğlu ve Çabuk, 2003).

Görüldüğü üzere çevreye ilişkin faaliyet gösteren STK'lara üye olunsadahi sadece bazı konularda çevreye yönelik olumlu davranışlara dikkat edilmektedir. Ancak yine de çevreye ilişkin faaliyet gösteren STK'lara üye olanların çevre bilincinin daha fazla olduğu, çevreye dair tutumların daha iyi olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte literatürde genellikle öğrencilere yönelik çevre bilinci ve çevre tutumu hakkında çalışmalar yapıp bu çalışmalar sonucunda bilincin artırılması ve çevreye karşı olumlu tutumların artırılması için çevre

eğitiminin önemli olduğu sonucunda varılmıştır (Aslan, Sağır ve Cansaran, 2008, Şeker ve diğerleri, 2009 Özdemir, 2010, Aydın ve Kaya, 2011.).

Çalışmamızın ulaştığı sonuca göre STK'lara üye olanların, üye olmayanlara göre sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına verdikleri destek istatistiksel olarak farkındalık göstermektedir (Bkz. Tablo XI). STK üyeleri faaliyetlere katılımlarına göre sempaticianlar, aktif ve pasif gönüllüler olmak üzere üç grup olarak değerlendirilebilir (Kurt ve Taş, 2015). Bu da çalışmamızda yer alan STK üyelerinin STK'ların çalışmalarında aktif yer aldıklarını göstermektedir.

Çevre ile ilgili sivil toplum kuruluşlarına üye olanların, sosyal medyada çevre ile ilişkili hesapları takip etmesi çalışmamızda istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo XVII). Yine çevreyle ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına üye olanların, üye olmayanlara göre nükleer santralin ülke ekonomisine katkı sağlamayacağını düşünmesi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo VIII). Bununla birlikte çevreyle ilgili faaliyet gösteren STK'lara üye olanların yasal düzenlemelere ilişkin tutumlarına baktığımızda imar affı düzenlemesinin çarpık kentleşmeyi kalıcı hale getireceğini düşünmeleri, evcil hayvanların ticaretine karşı olduğunu belirtmeleri ve çevreye ilişkin suçlarda yaptırımlar yeterince uygulanmadığına inanmaları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo IV-Tablo X).

Çalışmamız incelendiğinde katılımcıların çok büyük bir çoğunluğu yasalarda henüz düzenlenmeyen ya da yeterli yaptırımı olmadığı düşünülen hayvanlara karşı işlenen kasten öldürme, kasten yaralamanın suç olarak düzenlenmesini desteklemektedir (Bkz. Grafik I). Yine aynı şekilde sokak hayvanlarına eziyetin de suç olarak düzenlenmesine katılmaktadırlar (Bkz. Grafik I).

Yine çalışmamızda katılımcıların %98,7'sinin sokak hayvanlarının kasten öldürülmesi ve yaralanması suç olarak düzenlenmeli ifadesine katılması, %99,2'sinin sokak hayvanlarına

eziyet (fiziksel, cinsel) suç olarak düzenlenmeli ifadesine katılması katılımcıların konuya ilişkin yasal düzenleme eksikliğinin farkında olduğunu göstermektedir (Grafik II-Grafik III).

Kriminolojinin insan merkezli (Beirne, 2006) yaklaşımı ile mağdur sadece insan olabilmektedir ancak yeşil kriminoloji perspektifinden bakıldığında çevre suç ve zararlarında insanın yanı sıra hayvanın da dahil olduğu çevre de mağdur olabilmektedir. Çalışmada insanların hayvanlara karşı gerçekleştirilen bu zararların da suç olarak düzenlenmesini istemesi yeşil kriminoloji bağlamında ceza kanunun oluşturulması gerektiğini göstermektedir.

Araştırmamızda çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin evcil hayvan sahibi olmaları takip etmeyenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo XIV). Bu da hayvan sahibi olanların çevre ile ilgili farkındalığı olduğunu göstermektedir. Literatürde de evcil hayvan sahiplerinin ağaç ve çevre tutum ortalamasının yüksek olduğuna ilişkin çalışmalar mevcuttur (Kunt, 2013 ; Dolaştır Koyun, 2016).

Çevre ile ilgili sosyal medya hesabını aktif olarak takip edenlerin etmeyenlere göre ozon tabakasına zararlı maddeleri içeren tüketim mallarını kullanmamaya dikkat etmeleri, sokak hayvanlarını beslemeleri, ambalajında geri dönüşüm işareti olan ürünleri almayı tercih etmeleri ve ağaçların korunması için gereksiz kâğıt kullanımına dikkat etmeleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo XVIII). Öte yandan insanların çevre ile ilgili konularda bilgi sahibi olmaları ve bilinçli olmalarına rağmen, genellikle bilgi ve farkındalıklarını eyleme aktarmaya hazır olmadıkları sonucuna varılmıştır (Barazze ve Walford, 2002; Tuohino, 2013; Karahan, Roehrig 2015).

Çevresel tehdit ile ilgili tutuma baktığımızda çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin etmeyenlere göre ekolojik dengenin bozulduğunu, ülkemizde sanayi kuruluşlarının atık kontrollerinin yeterli düzeyde yapılmadığını ve nükleer santralin ülke ekonomisine katkı sağlamayacağını düşünmeleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo XIX).

Yasal düzenlemelere ilişkin tutumda çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin etmeyenlere göre hayvanların çalıştırılmasına karşı olup hayvanların kullanıldığı sirklerin tamamen yasaklanmasını istemeleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo XX). Aynı zamanda çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin etmeyenlere göre GDO' lara ilişkin ve düzenlemelere ve denetlemelere güvenmemeleri, çevre sorunlarının çözülebilmesi devlet politikalarının değişmesine bağlı olduğunu düşünmeleri, çevreye ilişkin suçlarda yaptırımlar yeterince uygulanmadığını ve çevreye zarar veren her eylem yasal yaptırıma tabi tutulması gerektiğini düşünmeleri, evcil bir hayvanın terk edilmesi/sokağa bırakılmasını suç olarak düzenlenmesini istemeleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo XX ve Tablo XXI). Bu da sosyal medyada çevre ile ilgili hesapları takip edenlerin çevreye ilişkin yasal düzenlemelerin eksikliğinin daha fazla farkında olduğunu göstermektedir.

Çevreyle ilgili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin etmeyenlere göre çevre ile ilgili faaliyet gösteren kamu veya sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına destek vermeleri, insanlık için hayvanlar üzerinde her türlü deney yapılmasını uygun görmemeleri, sokak hayvanlarına barınak yapmaları, çevreyle ilgili konuları işleyen belgeselleri izlemeleri, günlük gazete ve dergilerdeki çevre ile ilgili haberleri takip etmeleri, çevreye duyarlı bir insan olduklarını düşünmeleri, sivil toplum örgütleri yerel yönetimden (belediyeler) ve merkezi yönetimden (devlet) daha etkin çalıştığını düşünmeleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo XXII). Bu sonuç çevreyle ilgili sosyal medya hesabını aktif olarak takip edenlerin çevresel tehditlerin daha farkında olduğunu göstermektedir. Başka bir çalışmada facebook gibi sosyal medya kullanımının yükseköğretim öğrencileri arasında patlaması, çevresel sürdürülebilirlik bilincini yayma konusunda facebook gibi sosyal medya kullanımının büyük potansiyele sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Hamid vd, 2017). Yine aynı çalışmada çevresel sürdürülebilirlik bilincinin yüksek öğretimde yayılmasının sosyal

medya kullanımı ile daha etkili olacağı sonucuna varılmıştır (Hamid vd, 2017). Biz de çalışmamız sonucunda çevre suç ve zararlarının önlenmesi için gerekli olan çevre bilincinin sosyal medya ile daha etkin yaygınlaştırılabileceği sonucuna varmaktayız.

Çevreye ilişkin sosyal medya takibi ile çevre bilinci ve tutumu, çevresel tehdit tutumu, çevreye ilişkin yasal düzenlemelere dair tutum, çevresel davranışlara ilişkin tutum konusunda çok fazla çalışmaya rastlanılmamıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çevresel problemlerin giderek artması, tüm insanlığı tehdit etmesi ve günümüzde geri döndürülmesi güç bir noktaya erişmesi, devletlerin çevre politikalarında, bireylerin bu konuya yönelik tutum ve davranışlarında değişiklik yapmasını zorunlu kılmıştır. Çevreye ilişkin düzenlemelerde özel hukuk ve idare hukukunun yeterli gelmemesi ceza hukukunun da bu konuda etkin rol almasını gerektirmektedir. Çevreye ilişkin sorunların küresel düzeyde büyümesiyle, çevre ceza hukukunun devreye girmesi, nihayetinde kriminolojinin de bu alana yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu doğrultuda yakın bir tarihte çevre, suç ve çevre zararlarına ilişkin kavramların tanımlanmasını ve siyasal politikayı etkileyip uygulamada buna yönelik düzenlemelerin sağlanmasını amaçlayan yeni bir araştırma alanı, yeni bir perspektif olan yeşil kriminoloji ortaya çıkmıştır. Yeşil kriminoloji sadece çevre suçları ile değil yeşil zararlar olarak da geçen çevresel zararlarla da ilgilenmektedir. Yine mağdur olarak sadece insanı değil hayvanı ve çevreyi de mağdur yelpazesine almaktadır. Çevreye karşı zararlar devletlerin, şirketlerin ve bireysel olarak insanların verdiği zararlar olmakla bu çevresel zararların önlenmesinde çevre bilinci ve çevreye ilişkin eylemsellik önem taşımaktadır.

Yeşil kriminoloji, çevresel sorunların çözümü için ekolojik bir yaklaşım sergilemekte ve bu yönde devlet politikalarının değişmesi gerektiğini açıklamaktadır. Özellikle yeşil kriminolojinin en temel amaçlarından olan çevreye ilişkin devlet politikalarının değiştirilmesi noktasında STK' lar etkin bir yere sahiptir. Yeşil kriminolojide daha çok teorik yönden tartışmalar yapılırken, STK'lar uygulamaya yönelik çalışmaktadır. Bu halde yeşil kriminolojinin geliştirdiği teorik kısım STK'lar tarafından uygulanabilir.

İnsanların çevreye dair STK'larda çalışması ve çevreye yönelik olumlu tutum geliştirmesi çevre farkındalığı ve bilincinin gelişmesine bağlıdır. Çevre bilincinin gelişmesi ile çevreyi korumaya yönelik tutumlar oluşur, insanlar bu konu ile ilgili sivil toplum kuruluşlarında etkin

bir şekilde yer alır ya da bu çevresel sorunlara karşı kolektif bir tepki ortaya koyar bunun sonucunda da devletlerin çevre politikalarında değişiklik yapması gerektiği zorunluluğu doğar.

Çevresel suç ve zararlarının önlenmesinde çevre bilinci ve farkındalığının günümüzde etkinliği fazla olan sosyal medya araçları kullanılarak yaygınlaştırılması, kolektif bir dayanışma gerektiren çevre hakkı için toplumsal farkındalığın oluşturulması, STK'lara katılımın artırılması gerekmektedir.

Bu araştırmamızda çevreye ilişkin yasal düzenlemelere ve çevre suç ve zararlarına yönelik toplumsal farkındalık, çevre bilinci ve farkındalık, çevreye karşı bireysel olumlu tutum, çevresel tehdide ilişkin tutum incelenmiştir. Araştırmamızdaki bulgulara dayanarak çevre ile ilgili yaptırımların yeterince uygulanmadığı konusunda bir uzlaşısı olduğundan özellikle ceza hukuku kapsamına çevreye dair etkin düzenlemeler yapılmasına dair sonuca ulaşılmıştır. Bu düzenlemeler yapılırken yeşil kriminoloji disiplininin yararlanması gerekmektedir.

Çevre bilinci ve farkındalığının oluşması ve çevresel tehditlerin farkına varılması için çevreye dair sosyal medyanın etkin olarak kullanılması önemlidir.

Araştırmamızda çevreyle ilişkili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin etmeyenlere göre, çevreyle ilgili STK üyesi olanların olmayanlara göre çevre bilincinin daha yüksek olduğu, çevreye dair olumlu davranışları daha çok gerçekleştirdikleri, çevresel tehditlerin farkında oldukları, yasal düzenlemelere ilişkin daha çevresel talepleri olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmamızda çevre ile ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları üyelerinin sadece çevresel bir farkındalığının olmadığı bunun yanında çevreyi koruma bilinçlerinin eylemlerine de dönüştüğü sonucuna varılmıştır. Çevreyle ilişkili sosyal medya hesaplarını takip edenlerin de özellikle çevresel tehditler konusunda daha farkında oldukları gözlemlenmiştir. Çevre ile ilgili sosyal medya hesaplarında çevresel sorunlara dair birçok paylaşım yapıldığı için, bu

hesapları takip edenlerin ekolojik krizin yani çevreyi tehdit eden sorunların daha fazla farkında olduğu düşünülmektedir.

Çevreye ilişkin STK'lara üye olanlara göre çevreye ilişkin sosyal medya hesaplarını takip edenlerin çevre bilinci, çevresel tehdit, yasal düzenlemeler ve çevresel eylemlere katılma konularında daha olumlu tutum gösterdikleri sonucuna varılmıştır.

Şimdiye kadar Türkiye'de yeşil kriminoloji alanında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Kriminolojinin bu alanında çalışmaların gerçekleştirilmesi ve yeşil bir perspektifle çevre sorunlarına eğilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Özellikle ceza kanununa yeşil perspektifle çevresel düzenlemeler getirilmeli, çevreye ilişkin suçlar yaptırımsız bırakılmamalıdır.

Çevre bilinci ve farkındalığının oluşturulması, özellikle bu bilincin eyleme dönüşmesi yani çevreye olumlu davranışların geliştirilmesi için STK'lar etkin bir şekilde çalışmalı, STK üyesi olmayan ve aktif çevresel eylemlerde rol almayan bireylerin çevresel farkındalığının artması için sosyal medya etkin bir şekilde kullanılmalı.

Her ne kadar Türkiye'de çevre hareketine ilişkin önemli gelişmeler kaydedilse de çevre hareketinde yerelden çok genelin katılımının sağlanması devlet politikalarının değişmesinde önem taşımaktadır. Çevre hakkının dayanışma haklarından sayılması, çevre hakkı için toplumsal olarak mücadele etmemiz gerektiğini göstermektedir.

7. KAYNAKLAR

- Adams, W.M. (2001). Green Development: Environment and sustainability in the third world (2.Baskı). London: Routledge.
- Altın Yıldız, K. (2018). Türk Kültüründe atalar kültü, Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Aslan, O., Sağır, Ş. U. ve Cansaran, A. (2008). “Çevre tutum ölçeği uyarlaması ve ilköğretim öğrencilerin çevre tutumlarının belirlenmesi”. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 25, 283-295.
- Atasoy, E. (2006). Çevre için eğitim: çocuk-doğa etkileşimi. Ezgi Kitabevi.
- Aydın, F., & Kaya, H. (2011). Sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının değerlendirilmesi. Marmara Coğrafya Dergisi, (24), 229-257.
- Babacan, M., Haşlak, İ., & Hira, İ. (2011). Sosyal medya ve Arap baharı. Akademik İncelemeler Dergisi (AID), 6(2), 63-92.
- Babacan, M. E. (2014). Sosyal medya sonrası yeni toplumsal hareketler. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 135-160.
- Bayhan, V. (2014). Yeni toplumsal hareketler ve Gezi Parkı direnişi. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 23-58.
- Bayraktar, K. (1981). Çevrenin Korunması ve Türk Hukuku. Seha L. Meray’a Armağan, C, 1, 68-78.
- Beirne, P. (1999). For a nonspeciesist criminology: Animal abuse as an object of study. Criminology, 37(1), 117-148.
- Beirne, P., & South, N. (Eds.). (2013). Issues in Green Criminology. Routledge.
- Bilgili, M. Y. (2015). Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 563-584.

Bozkır, Ö. Çevreci Anlayışı Siyasallaşması: Yeşil Siyaset ve Türkiye Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2(1), 56-69.

Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (50), 1011-1028.

Bourdeau, L. (1999). National Report: Sustainable development and future of construction in France. France: Centre Scientifique Et Technique Du Bâtiment.

Cangızbay, K., (2003), Sosyalizm ve Özyönetim: Reel Sosyalizmden Sosyalist Realiteye, Ankara: Ütopya Yayınevi

Coyle S and Morrow K (2004) The Philosophical Foundations of Environmental Law: Property, Rights and Nature. Oxford: Hart

Çabuk, B. (2003). Üniversiteli öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 36(1), 189-198.

Çoban, S., & Sönmez, Y. (2014). Yeşil Pazarlama Karmasına Yönelik Tüketici Tutumlarının Demografik Özelliklere göre farklılaşması: Ahi Evran Üniversitesi Örneği, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3, 65-82.

Çolakoglu, E., Türk, B., Başar, E. E., & Gül, O. (2013). Kişisel Değerler ve Çevre Bilincinin Çevreci Ürünlerin Tercih Edilmesindeki Etkileri: Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Ulusal Pazarlama Kongresi, Kars/Türkiye.

Dadak, K. (2015). Yeni Kuşak Hak Olarak Çevre Hakkı. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, (5), 309-326.

Dönmezer, S. K. (1994). Toplumbilim, Beta Basım Yayım Dağıtım. İstanbul.

Dural, A. B. (2008). Türkiye’de Çevreci Harekete Sağlanan Destek ve Yeşil Siyaset. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 190-216.

- Duru, B. (1995). Çevre bilincinin gelişim sürecinde Türkiye’de gönüllü çevre kuruluşları. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dündar, B. İ. (2014). Yeşil Siyasal Düşüncenin Varlık ve Meşrûluk Temellerine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme. *İdealkent*, 5(13), 40-56.
- Ediger, V., & Kentmen, Ç. (2010). Enerjinin Toplumsal Boyutu Ve Türk Halkının Enerji Tercihleri/Social Dimension Of Energy And Energy Choices Of Turkish Public. *Mülkiye Dergisi*, 34(268), 281-300.
- Ek, H. N., Kılıç, N., Ögdüm, P., Düzgün, G., & Şeker, S. (2009). Adnan Menderes Üniversitesinin farklı akademik alanlarında öğrenim gören ilk ve son sınıf öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumları ve duyarlılıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 125-136.
- Eman, K., Meško, G., & Fields, C. B. (2009). Crimes against the environment: green criminology and research challenges in Slovenia. *Journal of Criminal Justice and Security*, 11(4), 574-592.
- Epiney, Astrid (2001), *Neu Entwicklungen im Europäischen Umweltrecht und die Rückwirkungen für die Schweiz*, <http://www.unifr.ch>, 25.03.2001.
- Erdoğan, Şama. (2003). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2).
- Ertan, B. (2004). 2000’li yıllarda çevre etiği yaklaşımları ve Türkiye. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 93-108.
- Eryılmaz, Ç., & Akman, F. (2016). Kolektif bir çevre hareketi olarak Artvin’de maden karşıtı direniş. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 17-33.
- Feyzioğlu, E. (2011). Ekoloji, insan ve din (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- Gemalmaz, M. S. (1986). Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 52(1-4), 233-278.
- Gemalmaz, M. S. (1987). Çevre Koruma Sorunu, Çevre Hakkı, Çevre Yasası ve Düşündürdükleri. İstanbul Barosu Dergisi, 61(1-2), 3.
- Gorz, A. (2017). Ekolojinin Kızıl Hattı- Mülakatlar, (Çev. N. Özyıldırım). İstanbul, Sel Yayıncılık
- Gönüllü, G. (2014). Çevresel-Kentsel Hakların Gelişimi: Dünyada ve Türkiye’de Kentsel Haklar. İnsan Hakları Yıllığı, 32, 31-52.
- Gürler, A. M., & Osmanağaoğlu Ş. (2009). Türkiye’de hayvanları koruma kanununun tarihsel gelişimi. Kafkas Üniv. Vet. Fak. Derg, 325-330.
- Gürseler, İ. G. (2008). İnsan hakları, çevre, anayasa. TBB Dergisi, 75, 199-208.
- Hall, M. (2011). Environmental victims: Challenges for criminology and victimology in the 21st century. Varstvoslovje/Journal of Criminal Justice and Security, 4, 371-391.
- Hall M (2013) Victims of Environmental harm: Rights, Recognition and Redress under National and International Law. London: Routledge.
- Hamid, S., Ijab, M. T., Sulaiman, H., Md. Anwar, R., & Norman, A. A. (2017). Social media for environmental sustainability awareness in higher education. International Journal of Sustainability in Higher Education, 18(4), 474-491.
- Kabak, T. Toplumsal Ekoloji Bağlamında Türklerin Doğa ile İlişkilerine Genel Bir Bakış: Mandıra Filozofu Filminin Düşündürdükleri. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 7(1), 276-291.
- Kaboğlu, İ. Ö. (1996). Çevre Hakkı. İmge Kitabevi.
- Karaca, Ş. (2013). Tüketicilerin Yeşil Ürünlere İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, Ege Akademik Bakış, 13 (1), 99-111.

- Käsmä-Ronkainen, L., & Virokannas, H. (1996). Concern about the environment among medical students. *Scandinavian journal of social medicine*, 24(2), 121-123.
- Kaya, İ. S. (2012). Nükleer enerji dünyasında çevre ve insan. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(24), 71-90.
- Kayhan, A. (2013). Birleşmiş Milletler Çevre Programı Üzerine Bir İnceleme. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 33(1), 61-90.
- Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı. (1993). Çevrebilim. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı (1997) Çevrebilim, Ankara
- Kenarlı, Ç. (2015, 25 Kasım). Kadıköy'de hayvanları koruma yasa tasarısı protesto edildi. *Hürriyet*. (8 Mayıs 2019). Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/>
- Kara H. Otan Ü, Şenköken Handan (1990, 7 Mayıs). Yeşil bir dünya için el ele. *Cumhuriyet*. (8 Mayıs 2019). Erişim adresi: <https://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1990/5/7/16.xhtml>
- Kılıç, S. (2001). Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s.131-149.
- Kurt, S., & Taş, H. (2015). Sivil Toplum Örgütlerinde Profesyonel ve Gönüllü Çalışma İlişkileri: Tehditler ve Fırsatlar. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 199-214.
- Künar, A. (2002). Don Kışot'lar Akkuyu'ya karşı: anti-nükleer hikayeler. *Elektrik Mühendisleri Odası*.
- Lazol, İ., Muğal, E., & Yücel, Y. (2008). Sürdürülebilir Bir Çevre İçin Çevre Muhasebesi ve KOBİ'lere Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (38), 56-69.

- Lynch, M. J. (1990). *The Greening of Criminology: A perspective for the 1990s*. Reprinted in N. South & P. Beirne (Eds.), *Green Criminology*. Hampshire: Aldershot.
- Lynch, M. J. (2017). Green criminology and social justice: A reexamination of the Lynemouth plant closing and the political economic causes of environmental and social injustice. *Critical Sociology*, 43(3), 449-464.
- Lynch, M. J. (2013). Reflections on green criminology and its boundaries: Comparing environmental and criminal victimization and considering crime from an eco-city perspective. In *Routledge international handbook of green criminology* (pp. 59-73). Routledge.
- Lynch, M. J., & Stretesky, P. B. (2016). *Exploring green criminology: Toward a green criminological revolution*. Routledge.
- Murphy, S. D. (2006). *Principles of international law* (p. 447). Thomson West.
- Neyişçi, Tuncay (2002). Ekoloji' de Tanım Anlayış Sorunları ve Karakulaklar. *Bilim ve Ütopya* (95), 68-77.
- Önder, T., (2003), *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*, Ankara, Odak Yayınevi
- Özarslan, M. (2003). Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 94-102.
- Özgün, Ö. Ü. C. Doğu Karadeniz Bölgesinde Çevre Krizleri: Fırtına Vadisi Hes İptali ve Çernobil Felaketi. *Geçmişten Günümüze Yerel, Bölgesel ve Küresel Krizler*, 149-167.
- Özkan, S. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Kuşak Sınıflandırması, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 111-126
- Özmehmet, D. E. (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1853-1876.

- Özen, H., & Avcı, Ö. (2013). Her Yer Taksim Her Yer Direniş: Kentsel Bir Hareketin Ulusal Yayılımı. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1-2), 31-45.
- Özerkmen, N. (2017). İnsan merkezli çevre anlayışından doğa merkezli çevre anlayışına. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 42(1-2).
- Özdek, E. Yasemin (1993), *Çevre Hakkı*, Todaie Y., Ankara.
- Özdemir, O., Yıldız, A., Ocaktan, E., & Sarışen, Ö., (2004). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Çevre Sorunları Konusundaki Farkındalık ve Duyarlılıkları. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57(03),117-127
- Özkan, S. (2017). İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Kuşak Sınıflandırması, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 111-126
- Özlüer, F., Turhan, E., & Erensü, S. (2012). Türkiye’de Ekoloji Mücadelesi Sınıfsal ve Tarihsel Arayüzler Arasında Nereden Nereye?. *Felsefe Yazın* (19).
- Öztürk, Ö. (2017). Çevrecilik Söylemleri Ve Türkiye’deki Çevre Hareketlerinin Seyri/Environmental Discourses and the Course of Environmental Movements in Turkey. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(2), 441-456.
- Pallemaerts, M. (1997). Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52(1), 613-632.
- Pamir, A. (2003). Türkler'in Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukuku'na Etkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(4).
- Peşkircioğlu, N. (2016). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri; Küresel Verimlilik Hareketine Doğru1.
- Potter, G. (2010). What is green criminology. *Sociology Review*, 20(2), 8-12.
- Radkau, J. (2008). *Nature and power: a global history of the environment*. Cambridge University Press.

- Roussopoulos, D. (2018). *Political Ecology*. University of Chicago Press Economics Books.
- Roux, J. P. (2015). *Eski Türk Mitolojisi*. Bilge Su Yayınevi.
- Sallan Gül, S., Sezer, M., & Kahya Nizam, Ö. (2015). Eylemcilerin Gözünden Bir Sosyal Hareket ve Kent Hakkı Talebi Olarak Taksim Gezi Parkı Eylemleri. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 22(2).
- Semiz, Y. (2014). Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi. *Hacettepe HFD*, 4(2), 9-46.
- Skinnder, E. (2011). *Victims of environmental crime: Mapping the issues*. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy.
- South, N. (2014). Green criminology: Reflections, connections, horizons. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 3(2), 5-20.
- Şenyuva, E., & Bodur, G. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Nükleer Santrallere İlişkin Görüşleri İle Çevre Okuryazarlık Düzeyleri İlişkisi. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 17(1).
- Talas, S. (2013). Türk Ceza Kanunu'nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 1147-1157.
- Tamer, R. (2014). *Din, Ekoloji ve Kadın. Alakır'ın Sesi*. Erişim: 28 Ocak 2017, (8 Mayıs 2019). <http://www.alakirinsesi.org/din-ekoloji-ve-kadin/>
- Taşkın, O. (2015). Maddi ve Muhakeme Boyutuyla Çevre Ceza Hukukuna Dair Bazı Tespitler/Kısmi Öneriler. *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi/Journal of Penal Law & Criminology*, 3(1), 119-166.
- Tuna, M. (2015). Türkiye'de Çevre Toplum İlişkileri ve Çevre Sosyolojisi */Society Enviroment Relationships in Turkey, a Sociological Perspective. *Sosyoloji Konferansları*, (52), 291.

Tunç, H., & Göven, Y. (1997). Çevre Hakkı ve 1982 Anayasası. AÜ Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1).

Turgut, N. (1996). Çevre Hukukunda Çevreci Örgütlere Tanınan Olanaklar. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 45(1)

Türkeş, M. (2002). İklim Değişikliği: Türkiye-iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi ilişkileri ve iklim değişikliği politikaları. Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli Vizyon ve Öngörü Raporu.

Türkeş, M., Sümer, U. M., & NER, G. Ç. (2000). Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları.

Vakfi, M. B. (1988). Zafer Park Dosyası. Ankara: Maya Yayıncılık.

Williams C (1996) Environmental victims: An introduction. In Williams C (ed) Environmental Victims, special issue of Social Justice 23(4): 1- 6.

Williams, C. (1997). Environmental victims: Arguing the costs. Environmental Values, 6(1), 3-30.

White, R., & Heckenberg, D. (2014). Green criminology: An introduction to the study of environmental harm. Routledge

World Summit on Sustainable Development [WSSD]. (2002). World Summit on Sustainable Development implementation report. Johannesburg: WSSD.

Yaşamış Firuz, D. (2005). Çevre Ceza Hukuku'nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu. TBB Dergisi, (58), 141-142.

Yörükan, Y. Z. (2006). Şamanizm: Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri. Ötüken Neşriyat AŞ.

Yıldız, F. B., & Varol, Ç. Nükleer Enerji Politikaları ve Büyük Enerji Yatırımlarında Toplumsal Katılımcı Süreçler: Sinop Nükleer Güç Santrali Örneği. Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 27, Sayı 2, Nisan 2018 6360 Sayılı Kanun ve Zorunlu Kentleşme, 95.

Yılmaz Turgut, N. (2014). Çevreyi Koruyucu Çok Taraflı Uluslararası Sözleşmelerin Özgünlüğü Ülkemizde de Dikkate Alınmalıdır.

Yurtseven, E., Vehid, S., Köksal, S., & Erdoğan, M. S. (2010). İstanbul üniversitesi sağlık hizmetleri meslek yüksek okulu öğrencilerinin çevresel riskler konusundaki duyarlılıkları. FÜ Sağ. Bil. Tıp Dergisi, 24(3), 193-199.

Yücel, S., & Morgil , F. İ. (1998). Yüksek öğretimde çevre olgusunun araştırılması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(14).

ÖZGEÇMİŞ

Tuğba BAYINDIR 1988 yılında Elazığ'da doğmuş, ilkokul, ortaokul ve liseyi burada bitirmiştir. 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Yüksek Lisans bölümünde yüksek lisans öğrencisidir. İstanbul Barosu' na bağlı olarak avukatlık yapmaktadır.

